

ROYAAL EN ZONDER TERUGHOUDENDHEID

Cultuurhistorische analyse en waardenbepaling van het vroeg-naoorlogse bejaardentehuis De Veenkamp in Apeldoorn

Onderzoek i.o.v. de gemeente apeldoorn, januari 2008

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

COLOFON

Opdrachtgever

Gemeente Apeldoorn

Analyse

Drs. J.H.J. van Hest

Drs. C.J.B.P. Frank

Fotografie (tenzij anders vermeld bij de afbeeldingen)

Drs. C.J.B.P. Frank

Bouwtekeningen en historisch beeldmateriaal

CODA, Apeldoorn

Gemeente Apeldoorn

Diversen literatuur

Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau, Nijmegen,
januari 2008, Copyright MAB Nijmegen 2008

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

drs. C.J.B.P. Frank

drs. F.A.C. Haans

drs. W. Boerefijn

mw. drs. C.H.J.M. van den Broek

H.J. van Capelleveen

drs. J.H.J. van Hest

ing. G. Korenberg

mw. drs. M. Lemmens

mw. L. Valkcx

Bredestraat 1

6542 SN NIJMEGEN

tel: 024-3786742

fax: 024-3792477

E-mail: Info@monumentenadviesbureau.nl

Website: www.monumentenadviesbureau.nl

INHOUD

1 Inleiding	2
2 Historische ontwikkelingen	4
2.1 Historische context: Apeldoorn groeit	4
2.2 Etagebouw, ook voor bejaarden	7
2.3 De Goede Woning	8
3 Bouwtekeningen	20
4 Beschrijving van het complex	23
4.1 Ligging en context	23
4.2 Karakteristiek complexonderdelen	24
5 Waardenbepaling	40
5.1 Inleiding	40
5.2 Architectuur- en bouwhistorische waarden	40
5.3 Stedenbouwkundige waarden	41
5.4 Cultuurhistorische waarden	42
5.5 Conclusie	43
5.6 Omschrijving waardengradaties	43
5.7 Waardevolle onderdelen	44
5.8 Aanbevelingen	45
6 Literatuur en bronnen	46

1 INLEIDING

De Veenkamp

Dit rapport bevat de uitkomsten van de cultuurhistorische analyse en waardenbepaling van het complex de Veenkamp aan de Gemzenstraat in Apeldoorn. De Veenkamp werd in 1962 in gebruik genomen en was destijds het resultaat van een prestigieus project in het teken van de bejaardenhuisvesting in Apeldoorn. Het ontwerp van de hand van het architectenbureau van W. van Tijen stond volop in de belangstelling en kreeg zelfs aandacht vanuit het buitenland. Al even spraakmakend was de wijk, waarin De Veenkamp werd gerealiseerd: de nieuwe wijk Kerschoten, die in de jaren vijftig tot ontwikkeling kwam naar stedenbouwkundige ontwerpen van D. Zuiderhoek. De Veenkamp kan hierin worden gezien als exponent van de “wijkgedachte” die in de vroeg-naoorlogse stedenbouw populair was.

Het complex, dat in de loop van zijn bijna vijftigjarig bestaan al vele wijzigingen heeft ondergaan, staat aan de vooravond van grootschalige nieuwe ontwikkelingen, die grote veranderingen zullen brengen voor de nog bestaande gebouwen en hun omgeving.

Quickscan naoorlogs erfgoed Apeldoorn

In 2007 is in de gemeente Apeldoorn een brede categoriale quickscaninventarisatie van het naoorlogse erfgoed uitgevoerd, omvattende de periode 1940 tot circa 1970. In het categoriale onderzoek “Gestapelde woningen” is hierin ook aandacht besteed aan enkele grootschalige woningbouwcomplexen in etagebouw, die in de jaren tussen 1945 en 1970 speciaal voor bejaarden zijn gerealiseerd in Apeldoorn. Ook de Veenkamp is in de quickscaninventarisatie opgenomen. Op basis van een inventarisatie vanaf de openbare weg en een eerste verkenning van op dat moment beschikbaar bronnen- en vergelijkingsmateriaal is toen geconcludeerd, dat het complex een hoge cultuurhistorische waarde heeft en zelfs potentieel beschermenswaardig is.

In de toelichting bij de quickscan is het volgende aangegeven over het oorspronkelijke complex:

- één van de toonbeelden van het naoorlogse functionalisme in Apeldoorn: de Veenkamp, groots opgezet bejaardencentrum,

waarin verschillende woon- en zorgvormen konden worden aangeboden

- typologisch van belang vanwege het bijzondere concept, de opzet en de architectonische detailuitwerking
- ontwerp van gerenommeerde architect
- ondanks wijzigingen aan details is het oorspronkelijke karakter herkenbaar gebleven
- diverse uitingen van monumentale kunst
- hoge stedenbouwkundige betekenis

Tenslotte werd de aanbeveling gedaan voor nader onderzoek naar welke onderdelen van het complex wel en niet behoudenswaardig zijn.

Cultuurhistorische analyse

Om in de planbeoordeling zorgvuldige afwegingen te kunnen maken ten aanzien van de cultuurhistorische waarden van het complex is het Monumenten Advies Bureau gevraagd om een cultuurhistorische analyse (cha) van het complex, vergezeld van een waardenstellend onderzoek, samen te stellen.

De cha en de waardenstelling vinden plaats op basis van een architectuur- en bouwhistorische, alsmede stedenbouwkundige analyse van het complex. Het complex wordt hierbij wat betreft concept, typologie, structuur, constructies, details, materiaalgebruik etc. nader geduid en geanalyseerd. Vanzelfsprekend wordt aandacht besteed aan de stedenbouwkundige context van het complex en de historische context binnen Apeldoorn en specifiek de wijk Kerschoten.

Op basis van de waardenstelling worden aanbevelingen gedaan met betrekking tot eventueel behoud, gericht veranderen of verwijderen van (waardevolle) aspecten en kunnen toekomstige ingrepen beter worden getoetst.

Veldwerk

Het veldwerkonderzoek vond plaats op maandag 7 januari 2008 en had het karakter van een uitvoerige bouwhistorische inventarisatie. Destructief onderzoek, waarbij nagelvaste wand- en plafondafwerkingen worden gedemonteerd, heeft niet plaats gevonden.

Rapport

In dit rapport wordt de bouwhistorische analyse gepresenteerd in hoofdstuk 4. De voorafgaande hoofdstukken behandelen de historie

van de locatie en het bronnenmateriaal. De analyse bestaat uit een beschrijving van de situationele en de historische context, een beschrijving van het gebouw, een bouwhistorische analyse en ontwikkeling. Hoofdstuk 5 bevat een waardenomschrijving met conclusie.

Monumenten Advies Bureau – januari 2008

2 HISTORISCHE ONTWIKKELINGEN

2.1 Historische context: Apeldoorn groeit

Apeldoorn tot de Tweede Wereldoorlog

Net als veel andere steden in Nederland maakte Apeldoorn vanaf de tweede helft van de 19de eeuw een geweldige groei door. Voor Apeldoorn gold dit misschien nog wel sterker dan voor andere steden. In 1900 bedroeg het aantal inwoners 25.761, en had de plaats nog een sterk dorps karakter, in 1950 telde de gemeente echter al 85.667 inwoners. In 1958 was het magische aantal van 100.000 al bereikt. In 1970 waren er ongeveer 120.000 inwoners.

Tot aan het begin van de 20ste eeuw was Apeldoorn grotendeels zonder plan gegroeid. Dit geschiedde merendeels langs linten van al bestaande paden en wegen in de omgeving van de dorpskern. In de Woningwet van 1901 was bepaald dat elke stad met meer dan 10.000 inwoners een algemeen uitbreidingsplan moest maken. Het eerste uitbreidingsplan werd in 1916 goedgekeurd. Het was een bescheiden plan, waarin vooral werd voorzien in de bebouwing van de terreinen tussen de bestaande lintbebouwing met tuindorppachtige complexen met betaalbare huurwoningen voor arbeiders, waaraan een groot gebrek was. In de jaren twintig en dertig breidde Apeldoorn zich vooral sterk uit in Apeldoorn-Zuid, 'over het spoor'. Bijvoorbeeld kwam hier de Metaalbuurt tot stand, onder auspiciën van de nieuw opgerichte woningbouwvereniging De Goede Woning.

In 1929 werd er een nieuw uitbreidingsplan vastgesteld, dat zeer ambitieus was. De plannen waren echter op dermate hoge verwachtingen gebaseerd, dat er weinig van terecht kwam. Het noordoostelijke gedeelte van de villawijk Berg en Bos, in de bosrijke omgeving ten westen van de stad, was uiteindelijk het voornaamste resultaat. In de volgende decennia werd deze wijk verder uitgebreid, min of meer volgens het oorspronkelijke plan.

In en na de Tweede Wereldoorlog

In de oorlogsjaren werd er nauwelijks gebouwd in Apeldoorn, bouwmaterialen waren steeds schaarser gedurende de bezetting en in 1942 werd er een bouwstop afgekondigd. Gelukkig raakte de stad niet zwaar beschadigd. Na de oorlog bleef de materiaalschaarste nog een tijd lang aanhouden, er werd immers niet alleen in

Apeldoorn gebouwd maar ook in de rest van Europa, en vaak was de bouwnood elders meer acuut.

Na 1945 ontstond er snel een tekort aan woningen: in 1949 was het tekort al opgelopen tot 3.500 stuks, wat werd veroorzaakt door de naoorlogse geboortegolf, maar ook doordat de gemeente wegens de aanwezige werkgelegenheid inwoners van elders aantrok. Samen met Emmen was Apeldoorn één van de snelst groeiende gemeenten van Nederland.

In 1948/49 werd een nieuw 'Plan van uitbreiding in hoofdzaak' vastgesteld voor de hele gemeente. Hoewel het inbreiden van de bestaande structuren toen nog voorop stond, groeide in de jaren vijftig het besef dat ook nieuwe uitbreidingen noodzakelijk waren om de woningnood te lenigen. In 1950 en 1960 werden dan ook structuurplannen gemaakt voor het verstedelijkte gedeelte van Apeldoorn. Ondertussen maakte men ook deelplannen voor nieuwe buurten bij de dorpen in de gemeente.

Uitbreidingswijken

De diverse structuurplannen leidden in Apeldoorn zelf tot grote nieuwe uitbreidingswijken. Deels zijn ze binnen de bestaande structuren van de agglomeratie ingevuld, zoals de wijk Kerschoten uit de late jaren vijftig in het tot dan toe nog agrarisch gebleven gelijknamige gebied.

Andere volgens de structuurplannen aangelegde woonwijken zijn Apeldoorn Zuid (Wormen) en Orden (jaren vijftig), Zevenhuizen, Westenenk en Ugchelen (jaren zestig), De Heeze, De Bouwhof (jaren zeventig) en de Maten (jaren zeventig en tachtig). De nieuwe wijken kregen een steeds grootschaliger karakter, wat voor een deel ten koste ging van oude prestedelijke structuren, omdat deze niet meer in de grootschalige structuren konden worden ingepast. In iedere wijk kwamen eigen groenzones en een wijkcentrum met winkels en andere voorzieningen.

Het waren vooral de geschakelde eengezinswoningen die in de meeste van deze wijken een zeer wezenlijk onderdeel gingen vormen van het nieuwe woningenbestand. Door de toename van het aandeel lage en middelhoge etagebouw en later ook door hoogbouw zijn de rijen eengezinshuizen in de nieuwe wijken evenwel niet meer dominant in het stadsbeeld aanwezig.

Kerschoten

Op 25 februari 1956 kreeg architect David Zuiderhoek (1911-1993) van de Apeldoornse Federatie van Woningbouwverenigingen de

opdracht voor het maken van een stedenbouwkundig voor de aanleg van de wijk Kerschoten. Het was de bedoeling om een nieuwe uitbreidingswijk met 800 tot 1000 woningwetwoningen aan de noordzijde van de stad te realiseren, aantakkende op De Parken. De toenmalige moderne Scandinavische stedenbouw stond model voor deze bijzondere wijk met zijn vele groen, lusvormige woonstraten en subtiele combinatie van laagbouw, middelhoogbouw en flatgebouwen voor diverse typen bewoners.

Architect en stedenbouwkundige David Zuiderhoek

De opdracht die aan architect Zuiderhoek werd gegeven was één van de eerste in zijn zelfstandige carrière. David Zuiderhoek was geboren in Amsterdam en zou in oktober 1993 overlijden in Baarn, de plaats waar hij zich omstreeks 1956 had gevestigd. Hij behoorde tot een familie die al diverse timmerlieden en aannemers had voortgebracht. Zijn opleiding ontving hij onder meer via de Cursus Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht in Amsterdam. Belangrijk voor zijn vorming was het werken op de bureaus van F.A. Eschauzier en van Granpré Molière-Verhagen-Kok in Rotterdam. Verder was hij sterk onder de indruk van de ontwikkelingen op het gebied van architectuur en stedenbouw in Scandinavië, waarnaar hij diverse reizen maakte. Van 1945 tot 1956 was hij stadsarchitect bij de gemeente Amersfoort. De bekende architect W.M. Dudok die door deze gemeente als stedenbouwkundig adviseur was aangetrokken, was sterk onder de indruk van de kwaliteiten die Zuiderhoek op het terrein van de stadsuitbreiding en verbetering van oude wijken te zien gaf. Zuiderhoek ontwierp er onder meer het Soesterkwartier. Hier combineerde hij laag- en hoogbouw en kreeg de wijk een ruime opzet met een centrale groenas en een vijfverpartij.

Zoals gezegd was de opdracht voor Kerschoten één van de eerste in zijn zelfstandige loopbaan. In 1955 was hij gestopt met het werk voor Amersfoort en zette hij een eigen bureau op. In Baarn bracht hij zijn woning en bureau onder in een oude villa. In de loop van de tijd zou het bureau Zuiderhoek een groot aantal projecten realiseren. Verder richtte Zuiderhoek zich op presentaties en lezingen en publiceerde hij in 1947 *De bouwkunst van het kleine landhuis*. Diverse artikelen van zijn hand zijn in de bouwkundige vakbladen terug te vinden, waaronder het *Bouwkundig Weekblad*. Zijn bureau bleef bestaan tot 1984, waarna het evenwel door de medewerkers Stef Veldhuizen en Jan Oostdam is omgezet in het nog steeds actieve bureau SVP in Amersfoort.

Afb. 1 en 2 Boven: luchtfoto van de wijk Kerschoten, omstreeks 1980, blik richting het westen. Midden boven bevindt zich het complex van De Veenkamp. De foto geeft een goed beeld van de oorspronkelijke betekenis van het complex binnen de compositie van gebouwen in de wijk Kerschoten (Photo Holland, uit: Kerschoten, Wederopbouw in Apeldoorn). Beneden: Kerschoten omstreeks 1965, blik vanuit het centrale parkgebied naar het westen, met vrij zicht op de hoogbouw van de Veenkamp (foto CODA, Apeldoorn)

Studiereis naar Scandinavië

Op 26 mei 1956, dus kort nadat Zuiderhoek de opdracht voor de ontwikkeling van Kerschoten had ontvangen, vertrok onder leiding van de architect een groep Apeldoorners op studiereis naar Zweden. Tot de deelnemers behoorden onder anderen bestuursvoorzitter van De Goede Woning Jan van Emst, vertegenwoordigers van de overige woningbouwverenigingen, directeur Gemeentewerken J. Klaarenbeek en anderen. Van deze reis deed Zuiderhoek in november in een raadsvergadering verslag. Tegelijk presenteerde hij de plannen voor de wijk Kerschoten.

Een aspect dat in Scandinavië een grote rol speelde bij de aanleg en opzet van nieuwe wijken was bijvoorbeeld de combinatie van kleine buurtcentra en een groot centrum met veel publieke voorzieningen. Verder richtte men zich op grote verkeersvrije woongebieden als een veilige omgeving voor scholen en speelruimte. Autoverkeer diende buitenom te gaan. Hoog- en laagbouw gaan hand in hand.

Dat de invloed van de moderne Scandinavische ontwikkelingen na de oorlog niet alleen in Apeldoorn gold maar ook in Nederland in het algemeen kan worden gezien blijkt uit de diverse artikelen in vakbladen als Bouw en Forum alsook de vele excursies van en naar Scandinavië.

Wijkgedachte

Een uitgangspunt dat in de naoorlogse bouwkunst als een *Leitmotiv* gold en ook in de wijk Kerschoten tot uiting zou komen is de zogeheten *wijkgedachte*. Primair uitgangspunt hierin is dat de eenheid van de uitbreidingswijk min of meer zelfstandig was. Het principe was dat alle voorzieningen voor het dagelijks leven aanwezig zouden zijn, zoals sportfaciliteiten, park, winkelcentrum, kerk, bibliotheek, horeca, bioscoop en onderwijsvoorzieningen. Dit idee vormt onderdeel van een stelsel van ideeën die vooral rond het midden van de 20ste eeuw aangehangen werden en die worden gevat onder de noemer 'de wijkgedachte'. Hiertoe behoorde ook het idee dat de wijk een hechte sociale structuur moest kunnen bieden: men moest zich er echt thuis kunnen voelen. Daarom werden binnen de wijk verschillende woningtypen gepland, voor verschillende sociale eenheden, leeftijden en inkomens, zodat mensen van de wieg tot het graf in de wijk zouden kunnen blijven wonen. Deze verschillende woningtypen zijn veelal in groepen georganiseerd in buurten, die van elkaar zijn gescheiden door doorgaande wegen of groenzones.

Afb. 3 De wijk Kerschoten rond 1970, in oostelijke richting. Op de voorgrond De Veenkamp (foto CODA, Apeldoorn)

Afb. 4 Situatieschets van de wijk Kerschoten met de hoogbouwaccenten. Links het complex van De Veenkamp (Schets door Hugo Diddens, illustratie uit Kerschoten, Wederopbouw in Apeldoorn)

Het stedenbouwkundig ontwerp van Kerschoten

In de aanleg van de wijk vormen de Edisonlaan in het noorden en de Antilopestraat en Laan van Kerschoten in het zuiden de kaders waarbinnen zich de in oost-westrichting gecomponeerde wijk verhoudt. In het westen is het landgoed De Veenkamp een groene buffer en langs de oostgrens van de wijk kwam een terrein met sportvelden. Vooral het hoge geboomte van genoemd landgoed vormt een belangrijke optische afbakening.

Er is uitgegaan van een spel van rijen laagbouw en etagebouw. Doordat de schijfvormige flatgebouwen, inclusief De Veenkamp, in oost-westrichting zijn georiënteerd zijn alle vertrekken er goed bezond. In het centrale deel van de wijk is veel ruimte gereserveerd voor een groenstrook met enkele vijverpartijen. Hier zijn verspreid vier hoge woontorens gerealiseerd. Samen met de hoogbouw van bejaardentehuis De Veenkamp behoren ze tot de eerste Apeldoornse 'wolkenkrabbers'.

In de wijk vindt men een groot aantal (300) geschakelde eengezinswoningen, deels in lange rijen geordend in stempelvormige structuren. In de uniforme blokken zijn woningen van verschillende grootte opgenomen, 256 standaard, 24 kleine en 20 grote woningen. Met eenvoudige architectonische middelen, zoals de zeer flauw hellende zadeldaken, de schijnbaar in stroken geplaatste brede vensters en ingangen in de eerste bouwlaag en de opmerkelijke repeterende venstervormen in de tweede bouwlaag heeft de architect een eigenzinnige architectuur geschapen, die zich sterk onderscheidt van de woningen die aan het eind van de jaren vijftig elders in Apeldoorn werden gebouwd.

Een bijzonder element is het autovrije winkelcentrum aan het Mercatorplein. Dit is langgerekt van opzet met woningen erop en ernaast. Er werd gekozen voor een gekeperde plaatsing van de diverse bouwwerken, waardoor de ruimte er versmald en verbreed wordt. Intimiteit wordt erdoor bevorderd. De achtergevels van de winkels worden gemaskeerd door de haaks erop staande flatgebouwen die het aanzicht van dit deel van de wijk domineren en deel uitmaken van de reeks flats langs de Edisonlaan.

Naast woningen verzezen er op Kerschoten ook scholen, kerken en andere voorzieningen. Deze zijn onder meer gesitueerd langs de Einsteinlaan en de Nobelstraat, waar ze op de straathoeken markante focuspunten vormen.

2.2 Etagebouw, ook voor bejaarden

De eerste etagewoningen in Apeldoorn

Zoals gezegd vormt bejaardentehuis De Veenkamp één van de vroegste voorbeelden van de wolkenkrabbers in Apeldoorn.

De eerste naoorlogse hoogbouw werd in deze plaats gerealiseerd in de vorm van de portiekflats die in de periode 1952-1955 werden gebouwd aan de Ravenweg, de Rietzangerweg, de Sprengensparklaan en de Eendenweg. Hiervan zijn tegenwoordig alleen de flats aan de Sprengensparklaan, de Eendenweg en de Rietzangerweg nog over. De gebouwen aan de Sprengensparklaan zijn ontworpen door de bekende Apeldoornse architecten J.G. en P.K. Mensink. De flats langs de Sprengensparklaan staan langs een belangrijke parkrand en zijn door hun monumentale uitstraling een karakteristiek voorbeeld van een expressieve stedenbouwkundige wand. Een vroeg voorbeeld van galerijbouw is het complex gestapelde bejaardenwoningen aan het Ibisplein, wederom een ontwerp van de gebroeders Mensink. Het complex kenmerkt zich door een uitgesproken traditionalistische bouwstijl, maar idee en functie zijn beslist functionalistisch te noemen. Op het scharnierpunt van het L-vormige gebouw staat een markante bakstenen toren, die het geheel een heel eigen gezicht geeft.

Etagebouw voor doelgroepen: bejaarden

Kort na de Tweede Wereldoorlog ontstond een geheel nieuw stelsel van sociale verzekeringen en –voorzieningen. Ook voor de traditionele armen- en bejaardenzorg had dit grote gevolgen. De zorg ontwikkelde zich tot een door de overheid geleide vorm van maatschappelijke hulp. Wat betreft de huisvesting van ouden van dagen zag de overheid zich geplaagd voor een veelomvattende taak: door de stijging van de welvaart nam niet alleen het aantal bejaarden toe, ook wilde men de ouden van dagen stimuleren hun grote en goedkope vooroorlogse gezinswoningen te verruilen voor kleinere (nieuwe) bejaardenwoningen om zo de woningnood onder grote gezinnen te verkleinen. Er was dus veel nieuwe woonruimte voor bejaarden noodzakelijk. Via allerlei stimuleringsregelingen trachtte men de bouw van verschillende typen bejaardenwoningen te bevorderen. Dit had pas na circa 1955 succes, toen het aantal bejaardentehuizen toenam, mede omdat de financiële ondersteuning ook voor particuliere initiatiefnemers beschikbaar kwamen.

Deze bouwopgave was betrekkelijk nieuw, de vooroorlogse oplossingen (eenkamerwoningen in hofjes, bejaardentehuizen met gemeenschappelijke slaapzalen) waren volstrekt achterhaald. Met behulp van informatie, beschikbaar gesteld door het Bouwcentrum in Rotterdam, gepubliceerd in het tijdschrift *Bouw* en de publicatie *Voorlopige Wenken voor het ontwerpen van normale eengezinswoningen* uit 1946 probeerden gemeenten, liefdadigheidsinstellingen en corporaties grip te krijgen op de materie. Ook rapportages over voltooide projecten brachten veel kennis over de bouw van woningen voor bejaarden. Het rapport *Bejaardentehuizen, Categorieel onderzoek wederopbouw 1940-1955* van de RDMZ (2005) geeft een opsomming van de algemene aandachtspunten die uit de eerste onderzoeken naar voren kwamen:

- De zelfstandigheid van valide bejaarden als argument voor de bouw van afzonderlijke wooneenheden
- De hulpbehoefendheid van invalide bejaarden als reden voor de bouw van verzamelgebouwen met centrale voorzieningen
- De eigenwaarde van bejaarden als pleidooi voor een architectuur met culturele expressie die uitdrukking geeft aan de menswaardigheid van de bejaarden
- De prijs van de bouwgrond als een van de factoren in de keuze voor laag- of etagebouw
- De burgerlijke staat (echtpaar, weduwe, vrijgezel) als uitgangspunt voor de woningtypologieën
- De financiële draagkracht van de bejaarden als medebepalende omstandigheid voor de woninggrootte en het voorzieningenpakket

In Apeldoorn kwamen uiteenlopende bejaardenwoningbouwprojecten tot stand, variërend van kleine zelfstandige woningen in laagbouw of lage etagebouw in de nieuwe wijken (onderdeel van de wijkgedachte!) tot grootschalige verzamelgebouwen met centrale voorzieningen in hoogbouw, zowel in de nieuwe wijken als in de bestaande buurten. Deze laatste categorie kon zowel voor valide bejaarden worden ontwikkeld ("serviceflats"), als voor verminderde valide of geestelijk en/of lichamelijk invalide bejaarden. Soms ontstonden combinaties van laag- en hoogbouw (bijvoorbeeld met aanleunwoningen) in complexen, waar verschillende vormen van zorg konden worden aangeboden. Etagebouw bestond in dat geval veelal uit forse, talrijke verdiepingen tellende woongebouwen volgens

het corridorsysteem, met centrale trap- en liftvoorzieningen, geplaatst boven een lage, breder opgezette onderbouw waarin allerlei centrale voorzieningen waren ondergebracht, zoals een eetzaal, keuken, bibliotheek, medische ruimten, personeelsvertrekken, enz. In de woongebouwen bevonden zich kamers van verschillende grootte, bestemd voor alleenstaanden of paren. Aanvankelijk waren sanitaire voorzieningen centraal geordend, later kwamen deze ook per kamer beschikbaar.

Serviceflats boden ruimte aan grotere woningen met zelfstandige voorzieningen. Hier was het corridorsysteem minder noodzakelijk en zien we vooral de galerij-opzet als vaak toegepaste ontsluitingstype. Ook bij serviceflats was een combinatie met een lage, breed opgezette onderbouw met gemeenschappelijke voorzieningen mogelijk.

2.3 De Goede Woning

Historie

Tot na de Tweede Wereldoorlog was De Goede Woning de enige woningbouwvereniging in Apeldoorn. Pas in de vroege jaren vijftig zijn het katholieke Sint Joseph en protestants-christelijke Ons Huis erbij gekomen. De Goede Woning is in 1915 op initiatief van het bedrijfsleven gesticht.

Vergelijkbaar met andere gemeenten had Apeldoorn ten tijde van de Eerste Wereldoorlog te kampen met een tekort aan goede woningen voor de minst draagkrachtigen. In 1915 was het woningtekort zelfs opgelopen tot 7,9% hetgeen de directe aanleiding vormde tot de oprichting van De Goede Woning. Deze niet-confessionele corporatie zou in 'het Apeldoornse' een groot aantal sociale woningen realiseren. In het begin richtte De Goede Woning zich vooral op de sanering van het bestaande woonbestand. Met het oog op de volksgezondheid werden toen diverse nieuwe woningen gerealiseerd die tenminste aan de meest redelijke eisen voor arbeidershuisvesting voldeden. Zo zijn in 1917 zo'n honderd woningen gebouwd, aan het Zwanenplein en de houten woningen in het Groene Dorp in Apeldoorn-Zuid.

Toen de woningmarkt zich na de Eerste Wereldoorlog geleidelijk verbeterde konden deze houten woningen worden vervangen door stenen huizen, op de Westenenk, in de Vogelbuurt, het Sprengendorp en op de Daalakker. Behalve verbetering van het huizenbestand leidde de samenwerking tussen gemeente en woningbouwcorporatie ook tot een planmatige aanpak van de

stadsuitbreidingen en toenemende aandacht voor de kwaliteit van woningen en woonomgeving. Hierbij dient evenwel te worden gerealiseerd dat De Goede Woning veelal een eigengereide positie innam omdat de corporatie als particuliere instelling buiten de invloed van de gemeente stond. Er was slechts een gemeentelijke afgevaardigde en bij diverse projecten kon de spanning tussen overheid en corporatiebestuur vrij hoog oplopen.

Voor de Tweede Wereldoorlog omvatte het bezit van De Goede Woning 1100 woningen. Bij het vijftigjarig bestaan in december 1965 waren er dat inmiddels 5125, evenals 20 winkels en twee bejaardentehuizen waaronder De Veenkamp. Samen met de andere twee woningbouwverenigingen realiseerde De Goede Woning vier grote uitbreidingsprojecten, te weten het Staatsliedenkwartier, Kerschoten, Orden en het Rivierenkwartier. Dat bejaardentehuis De Veenkamp als één van de meest prestigieuze projecten gold blijkt alleen al uit het feit dat de officiële foto van het voltallige bestuur van De Goede Woning ter gelegenheid van het gouden bestaansjubileum tegen de achtergrond van dit tehuis is gemaakt.

Anno 2008 is De Goede Woning nog altijd de grootste woningcorporatie in Apeldoorn. Complex De Veenkamp wordt nu door Stichting De Goede Zorg gehuurd van De Goede Woning.

De Goede Woning en De Veenkamp

In mei 1956 voerde woningbouwvereniging De Goede Woning de eerste besprekingen over de bouwplannen voor De Veenkamp, een groot wooncomplex voor ouden van dagen, genoemd naar het landgoed, dat aan de westzijde op het bouwterrein in Kerschoten aansloot. In 1948-1952 had de Goede Woning al een eerste bejaardencomplex gerealiseerd, namelijk Avondzon aan het Ibisplein in Apeldoorn-Zuid. Dit in Delftse Schoolstijl en met een markante toren uitgevoerde tehuis was gebouwd naar een ontwerp van de Apeldoornse architecten J.G. en P.K. Mensink.

Groeiende wachtlijsten en de sociografische ramingen die voorzagen in een groei van het aantal bejaarden – in 1954 nog zo'n 8000 maar in 1970 zouden dit er ongeveer 11000 zijn – noopten De Goede Woning tot de bouw van een tweede complex, ditmaal ten noorden van het Apeldoornse centrum. Toen in december 1959 de eerste steen van De Veenkamp werd gelegd vermeldde Jan van Emst, bestuursvoorzitter van De Goede Woning dan ook dat *“tot de taken van een woningbouwvereniging ook behoort de verzorging van bejaarden, een steeds groter wordende bevolkingsgroep.*

Afb. 5 en 6 Boven: De Veenkamp kort na de oplevering en bestuur van De Goede Woning, gefotografeerd ter gelegenheid van het 50-jarig jubileum. Vierde van links staat Jan van Emst, één van de oprichters van het eerste uur. Het gezelschap staat opgesteld voor het paradepaardje van de woningbouwvereniging, het splinternieuwe complex De Veenkamp (foto's archief De Goede Woning, afgedrukt in Kerschoten, Wederopbouw in Apeldoorn)

De behoefte aan goede woningen is ook voor deze categorie van de bevolking zeer groot. En juist de bejaarden hebben recht op woningen, die iets meer bieden dan het nu nog gebruikelijke comfort. Vandaar dit tweede bejaardencentrum van "De Goede Woning" [...]" (Nieuwe Apeldoornse Courant 18-12-1959).

Net als Avondzon is ook De Veenkamp gebouwd in het kader van de woningwetsector waardoor deze complexen voor iedere maatschappelijke klasse beschikbaar werden gesteld. Bij de totstandkoming vond er bovendien een nauwe samenwerking plaats met de twee confessionele woningbouwverenigingen in Apeldoorn, Ons Huis en Sint Joseph. Toen het gebouw op 2 mei 1962 officieel werd geopend werd door voorzitter A.G. Reijners van de Sociale Raad erop gewezen dat Apeldoorn haar achterstand op het gebied van de bejaardenhuisvesting nagenoeg volledig had ingelopen. *"Veel grotere gemeenten kunnen dat nog niet zeggen."* (Nieuwe Apeldoornse Courant 2 mei 1962).

Een belangrijk aspect in het concept van de Veenkamp is de huisvestingsmogelijkheid voor zowel alleenstaande bejaarden als paren. Voor deze laatsten werden 20 appartementen in de hoogbouw gerealiseerd. Bovendien konden verschillende vormen van verzorging worden aangeboden. De meest hulpbehoevende woonden in het centrale hoofdgebouw, voor meer zelfstandig functionerende bejaarden werden aan de zuidkant van het complex blokjes met flatwoningen gepland ("aanleunwoningen"). Zelfstandig wonen was mogelijk, eventuele zorg om de hoek direct beschikbaar! Ziekten konden worden verpleegd in de onderbouw van het hoofdgebouw. Deze woningdifferentiatie paste uitstekend in de "wijkgedachte", die in de jaren vijftig volop in de belangstelling stond bij de realisatie van uitbreidingswijken in Nederland. Voor alle stadia in het leven waren in Kerschoten woonvormen beschikbaar.

Bouw van De Veenkamp

Toen De Goede Woning op zoek ging naar een architect voor dit bejaardentehuis is juist niet zoals eertijds bij Avondzon de keuze gevallen op een Apeldoorns bureau. Men keek ruim voorbij de eigen grenzen om zo terecht te komen bij de Rotterdamse Werkgroep voor Architectuur en Stedebouw Van Tijen-Boom-Posno. De nationale uitstraling van dit bureau, met name op het gebied van de bejaardenhuisvesting zal hierbij van doorslaggevende betekenis zijn geweest. Verder speelden mogelijk ook de contacten van stedenbouwkundige David Zuiderhoek een belangrijke rol. Immers, deze architect was verantwoordelijk voor de aanleg en ontwikkeling

Afb. 7 en 8 Boven: bebouwing van de Nieuwe IJsbahn. Beneden: De Veenkamp in aanbouw (foto's CODA, Apeldoorn)

van de wijk Kerschoten, waarin De Veenkamp een plek zou krijgen. Tijdens de oorlog had Zuiderhoek in Rotterdam bij het bekende bureau Granpré Molière-Verhagen-Kok gewerkt en het ligt voor de hand dat hij meer dan slechts in het algemeen bekend was met het in dezelfde stad gevestigde bureau van Van Tijen en Maaskant. Toen De Goede Woning in de persoon van bestuursvoorzitter Jan van Emst op zoek ging naar een architect die in staat zou zijn om een goed geoutilleerd complex met moderne voorzieningen te realiseren werd gekozen voor de op dat moment meest gerenommeerde architect op het gebied van de bejaardenhuisvesting.

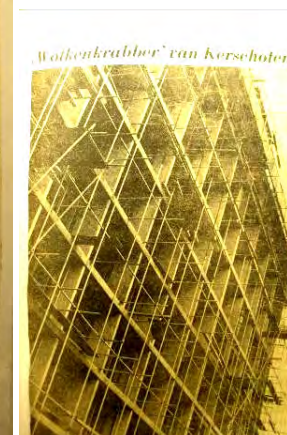
De plannen

Uit 1957 dateert een ontwerp voor De Veenkamp van de hand van Willem van Tijen en H.P.C. Haan. Dit ontwerp is evenwel niet uitgevoerd. Van Tijens definitieve plannen zijn gedateerd op 1 mei 1958. Op de 2^e december van hetzelfde jaar vond de aanbesteding plaats. De betreffende locatie stond toen bekend als het terrein van de 'Nieuwe IJsbaan', aan de Tennistaan en de Zwolseweg (pas later zou men hier gaan spreken van de Gemzenstraat). Op de aanbesteding kwamen maar liefst 31 aannemers af, uit Apeldoorn maar ook uit plaatsen als Naarden, Enschede of Amsterdam. Uiteindelijk werd gekozen voor de laagste inschrijver: Meijers Aannemingsbedrijf uit Apeldoorn die het project wilde uitvoeren voor een bedrag van fl. 1.518.000,00.

Toen de bouw inmiddels enige maanden in volle gang was legde E. Doorn, hoofdingenieur-directeur van de Volkshuisvesting en Bouwnijverheid in Gelderland, de eerste steen (18 december 1959). Dit gebeurde in aanwezigheid van de 77-jarige Jan van Emst, de bestuursvoorzitter en medeoprichter van De Goede Woning, wethouder J. Wieten en de directeur van Gemeentewerken J. Klaarenbeek. De fundamenteën waren reeds gelegd en er was een begin gemaakt met het opgaande werk. Nog altijd is de eerste steen in De Veenkamp te zien en wordt er bovendien de speciaal voor de gelegenheid gemaakte zilveren troffel bewaard.

Opening

In augustus 1961 toen er inmiddels een tien verdiepingen hoog gebouw stond, kon De Veenkamp in een uitgebreid artikel in de *Nieuwe Apeldoornse Courant* worden getypeerd als een "royaal, breed en met Rotterdamse openheid opgezet bejaardencentrum, dat

Afb. 9 en 10 Uit de Apeldoornse Courant van 19 december 1959

Afb. 11 Zilveren troffel waarmee de eerste steenlegging werd verricht (collectie De Veenkamp)

al vrijwel geheel bewoond is en in november – waarschijnlijk – officieel zal worden geopend."

Niet meer in 1961 maar pas op 2 mei 1962 zou de opening plaatsvinden. Op die dag onthulde de op één na oudste bewoner van het complex in de aula een reliëf van de Apeldoornse kunstenaar Harry Meek. Ditmaal was ook burgemeester A.L. des Tombe aanwezig, alsmede andere vertegenwoordigers van de gemeente, de woningbouwverenigingen, Sociale Raad enz. De voorzitter van woningbouwvereniging Ons Huis, M. Buitenhuis, benadrukte de belangrijke rol die De Goede Woning met name in de persoon van Jan van Emst had gespeeld. Hetzelfde werd gememoreerd aan de hand van de herdenkingssteen met inscriptie die op dezelfde dag door de bewoners van De Veenkamp werd aangeboden.

Architect Willem van Tijen

In het aan De Veenkamp gewijde hoofdstuk in Hugo Diddens' publicatie over Kerschoten wordt Willem van Tijen (1894-1974) getypeerd als *"de grand old man onder de moderne architecten, die al voor de oorlog in Rotterdam naam had gemaakt"* (Diddens 2006, p. 97). Van Tijen was één van de pioniers van de sociale woningbouw en schiep zowel voor als na de Tweede Wereldoorlog een groot aantal gebouwen. Ze zijn vooral in Rotterdam te vinden, maar ook daarbuiten heeft hij diverse ontwerpen op zijn naam staan (onder meer in Zutphen: woningbouwcomplex De Pol, 1932).

In zijn jonge jaren wijdde de civiel ingenieur Van Tijen zich aan een wereldreis die hem onder meer in Nederlands-Indië bracht. Door een ziekte keerde hij in 1926 terug naar Nederland waar zijn interesse groeide voor woningbouw, architectuur en volkshuisvesting. Twee jaar later stichtte hij in zijn woonplaats Rotterdam met August Plate de NV Volkswoningbouw Rotterdam. De in de stijl van het Nieuwe Bouwen werkende architect schiep hier vervolgens het eerste Nederlandse flatgebouw met glasvliesgevels (Parklaanflat, 1932). Verder is Van Tijen de pionier van de galerijflat, waarvan hij het eerste voorbeeld in 1934 realiseerde (Bergpolderflat, Rotterdam).

Vanaf 1937 was Van Tijen geassocieerd met Hugh Maaskant (1907-1977) met wie hij sterk betrokken zou zijn bij de wederopbouw van Rotterdam. Eén van de vele voorbeelden van door hen gebouwde objecten uit deze periode is het vermaarde Groothandelsgebouw aan het Rotterdamse Stationsplein dat werd geopend in 1955. Nadat in 1954 een einde kwam aan het samenwerkingsverband tussen Van Tijen en Maaskant en eerstgenoemde in Zandvoort ging wonen, associeerde hij zich met de jonge architecten M. Boom en J. Posno.

Afb. 12 en 13 Boven: foto van de bejaardenflatjes uit de jaren zestig (uit archief De Goede Woning, gepubliceerd in Kerschoten, Wederopbouw in Apeldoorn). Beneden: interieurfoto van De Veenkamp uit de Apeldoornse Courant, zomer 1961 (collectie CODA, Apeldoorn)

De Van Tijen-Boom-Posno Werkgroep voor Architectuur en Stedebouw was in genoemd groothandelsgebouw gevestigd. Vanaf 1975 is het bureau onder de naam Kokon voortgezet door de architecten F. van der Seyp en F. van der Werf, tegenwoordig nog steeds gevestigd in het Groothandelsgebouw.

Dat Van Tijen zeer werd gewaardeerd blijkt onder meer uit de toekenning van de Staatsprijs voor beeldende kunst en architectuur in 1969. Drie jaar later ontving hij een eredoctoraat in de technische wetenschappen aan de toenmalige Technische Hogeschool Delft.

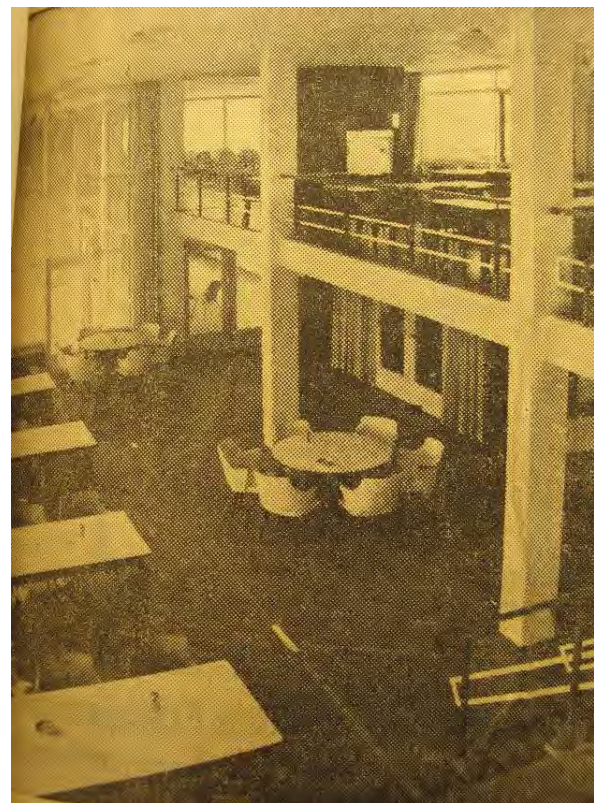
Van Tijen en de bouw van bejaardentehuizen

Tijdens en na de oorlog verzamelde Van Tijen tal van artikelen over ouderenhuisvesting en vormde hij zijn ideeën over deze tak binnen de woningbouw. Bejaardenhuisvesting zou in de jaren vijftig zelfs één van zijn specialismen worden, waarbij hij samenwerkte met de stichting Nederlandse Centrale voor Huisvesting van Bejaarden (NCHB). In diverse plaatsen realiseerde hij voor deze leeftijdscategorie bestemde woningen en tehuizen, onder meer in Amsterdam, Bleiswijk, Gorinchem enz.

Belangrijk was zijn ontwerp voor het Huis in de Duinen in Zandvoort, een bejaardentehuis dat in 1955 werd geopend en als een blauwdruk voor latere ontwerpen heeft gegolden. Dit complex is opgezet met een uit vier vleugels bestaand hoofdgebouw. Twee vleugels waren er bestemd voor de vitale bewoners, één voor zieken en één voor het personeel. Verder kwam er een aparte afdeling voor centrale voorzieningen als de keukens, administratie en recreatie. Voor zelfstandig wonende bejaarden bouwde Van Tijen er zes woonblokjes met elk twee verdiepingen. Door de afwisselende opzet van dit complex werden monotonie en herhaling in het ontwerp voorkomen.

Opzet van het complex De Veenkamp

Bij de oplevering vormde De Veenkamp een groot gebouwencomplex, dat opviel door de zeer ruime en moderne opzet. Het hoofdgebouw werd zeer functioneel opgezet met eigentijdse woontoren en een haaks daarop aansluitende lage servicevleugel, zorgvuldig geplaatst in het fraai aangelegde terrein. Langs de zuidrand van het terrein werden op gepaste afstand van de woontoren zes blokken met kleine bejaardenflats geprojecteerd voor zelfstandig wonende bejaarden. De ligging nabij de centrale voorzieningen, maar wel in een eigen context, onderstreept het karakter van de "aanleunwoningen".

Afb. 14 Restaurant in De Veenkamp (interieurfoto van De Veenkamp uit de Apeldoornse Courant, zomer 1961 (collectie CODA, Apeldoorn). De restaurantruimte heeft hier nog de oorspronkelijke opzet: een grote hal met vide

Afb. 15 Luchtfoto 1963, herkomst gemeente Apeldoorn

Het hoofdgebouw

Bij de oplevering telde het hoofdgebouw van De Veenkamp 160 eenpersoonskamers en 20 tweepersoonskamers, alle in de tien bovenste verdiepingen van het uit elf lagen bestaande hoofdgebouw. De tweepersoonskamers waren op de oneven etages gesitueerd (4 per etage). Iedere etage had aan de zuidelijke kopzijde een algemene zitruimte, op de oneven etages met een televisieaansluiting. De tweepersoonskamers kregen een eigen televisieaansluiting. Deze kamers bestonden uit een zitslaapkamer van 6.35 x 5.16 m. Hiervan kon het slaapgedeelte door een gordijn worden afgeschermd. De eenpersoonskamers hadden een oppervlakte van 3.10 x 3.78 m. waarbij nog een toilet, wastafel, aanrechtje en balkon.

Op de begane grond was een ziekenboeg gerealiseerd, ervan uitgaande dat ongeveer 10% van de bewoners regelmatige medische en verpleeghulp nodig zou hebben. De ziekenboeg werd gecombineerd met een wachtkamer, behandelkamers, isoleerkamers enz. Het werd als een groot voordeel beschouwd dat de bewoners bij ziekte in *“de eigen vertrouwde omgeving verpleegd kunnen worden en dat zij het tehuis kunnen bewonen in de wetenschap, dat – als er eens iets gebeurt – verplegend personeel dag en nacht aanwezig is.”* (Nieuwe Apeldoornse Courant 31 augustus 1961). In het gehele gebouw was een oproep- en waarschuwingsinstallatie geplaatst.

Bij de aansluiting van het hoofdgebouw op de lagere bouwdelen werden drie liften – één ziekenlift en twee liften voor ambulante personenvervoer – gesitueerd. Tegelijk met het hier gelegen trappenhuis konden de gemeenschappelijke ruimtes in de laagbouw hierdoor efficiënt worden bereikt. In de laagbouw kwam aan de oostelijke kopzijde een dienstwoning. Verder waren er zusterskamers en bergingen. In het op het hoofdgebouw aansluitende gedeelte van deze vleugel situeerde Van Tijen de keukens en de eetzaal. Laatstgenoemd onderdeel was opgezet met een vide en liep door langs beide bouwlagen.

Ook het ten westen van de hoofdbouw gelegen deel van de lagere vleugel werd opgezet met twee bouwlagen. Hier kwam de aula waar door diverse predikanten geregeld diensten konden worden gehouden en waar ook andere bijeenkomsten plaatsvonden. Op de begane grond waren in deze vleugel bovendien een bestuurskamer, radiokamer en rouwkamer. De aula liep net als voornoemd restaurant ononderbroken door langs beide bouwlagen. Tegen de zuidwand was er een tribune in aangebracht en sloot deze ruimte aan op een op de bovenverdieping gelegen bibliotheek.

Afb. 16 Bejaardencentrum De Veenkamp, naar een originele Ansichtkaart uit circa 1965 (particuliere collectie)

Afb. 17 De Veenkamp anno 2008

Centraal in het huis kregen de bewoners nog de beschikking over een 'badhuis' met zitbaden en douches en een kleine wasserij met wasmachines en centrifuges.

Stijl en vormgeving van het gebouw

In de oorspronkelijke opzet was het hoofdgebouw van de Veenkamp een toonbeeld van het naoorlogse functionalisme. De hoofdopzet, de rangschikking van de gebouwen, de indeling en de infrastructuur stonden volledig in het teken van de bijzondere functie die het gebouw moest vervullen als moderne en uitstekend geoutilleerde huisvestingsvoorziening voor ouden van dagen. In het bovenstaande is al gewezen op de markante en in de bouwtijd vernieuwende combinatie van een woontoren en een lage servicevleugel. De zuiver functionele opzet werd ondersteund door de modernistische vormgeving van het geheel. Architect Van Tijen voerde het gebouw uit in een zakelijke, modernistische stijl, die in de uitstraling enigszins werd verzacht door de toepassing van bakstenen geveldelen. Dit materiaalgebruik kan als een traditioneel aspect worden beschouwd, en plaatst, evenals de toepassing van de nadrukkelijk aanwezige lijsten en plinten het ontwerp ook in de *shake-hands*-stroming binnen de naoorlogse moderne architectuur, althans in de versie, waarin de modernistische elementen de overhand hebben. De term *shake-hands* is door Van Tijen zelf aan het jargon van de naoorlogse bouwkunst toegevoegd en heeft betrekking op deze combinatie van functionalistische en traditionalistische motieven. Vooral vanaf het midden van de jaren vijftig speelde dit binnen de Nederlandse architectuur een steeds grotere rol, waarbij de rechtlijnigheid en platte vlakken van het Functionalisme of Nieuwe Bouwen werden gecombineerd met de traditionele accenten of materialen.

Zowel het hoofdgebouw als de aanpalende laagbouw van De Veenkamp zijn opgezet in een betonskelet. De in het zicht gelaten betonnen kolommen en vloeren accentueren het lijnenspel van horizontalen en verticalen. Hiervan zijn de horizontalen verlevendigd door een ribbelstructuur welke langs de gevels van het hoofdgebouw de verdiepingsvloeren markeert. Ook de 'zwevende' gevelplinten hebben een dergelijke structuur. Verder zijn er zowel aan de binnen- als de buitenzijde niet-dragende muren die uit baksteen bestaan en zorgvuldig in klezorverband werden gemetseld.

In de *Nieuwe Apeldoornse Courant* van 31 augustus 1961 was het gebouw getypeerd als "royaal en zonder terughoudendheid [...]". Het

Afb. 18 Westgevel in januari 2008

wekt geen indruk van overdreven luxe, wel van degelijkheid, smaak en prettig comfort.”

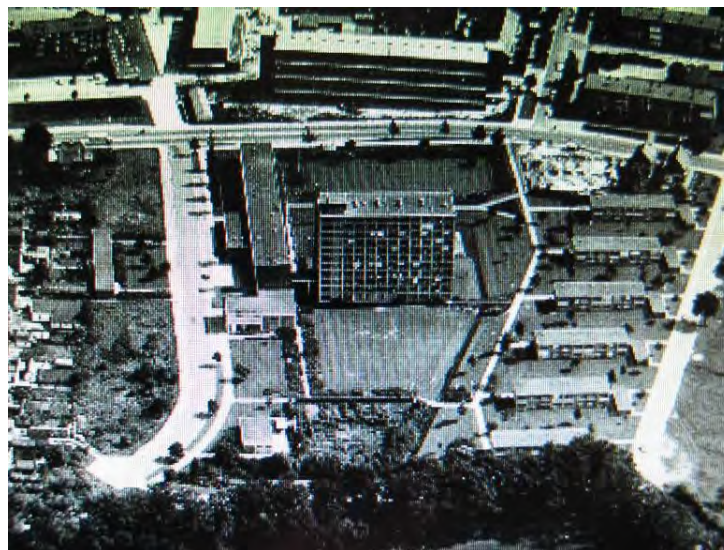
De oorspronkelijke tuinaanleg sloot geheel aan bij de opzet en de vormgeving van de complexonderdelen, die in een open verkaveling in het terrein zijn geplaatst. Het geheel werd ontworpen in een vrije architectonische stijl met langgerekte, meest rechte (wandel)paden die de complexonderdelen op praktische wijze met elkaar verbonden en tevens lange zichtlijnen vormden over het terrein. De gekanaliseerde beek vormde een belangrijk structurerend element, evenals de grote rechthoekige vijver, die als “pendant” (in oppervlakte en ligging) van de woontoren deel uitmaakt van de compositie van het hoofdgebouw. Beplanting beperkte zich tot solitaires op de beekoevers en op de gazons tussen de bejaardenflatjes en tot de smalle borders die het open voorterrein omzoomden. Het geheel kenmerkte zich door een grote openheid, met ruim zicht op alle gebouwen. Een belangrijk element in de beleving van de aanleg vormde de groene landgoedrand aan de westzijde in de vorm van de hoge oude bomen van het landgoed De Veenkamp.

Rondomliggend terrein

Het bejaardencomplex werd gebouwd op het terrein van de vroegere Nieuwe IJsbaan. Na enige aarzeling was het bestuur van de ijsclub ingegaan op het aanbod van de gemeente om op enkele terreinen in het nieuwe sportpark Orderbos de ijssport voort te zetten, waarna het eerdere terrein bouwrijp kon worden gemaakt voor bejaardentehuis De Veenkamp. De Leigraaf, de oude door de vijvers in het Koninklijk Park van Het Loo gevoede beek, moest hiervoor worden omgelegd. Tot op de dag van vandaag omkadert deze beek de west- en zuidzijde van het terrein van De Veenkamp.

Andere gebouwen

Aan de zuidzijde, langs de Tennislaan (nu Antilopestraat), kwamen zes afzonderlijke woonblokjes met twee bouwlagen. Hierin bevonden zich 48 kleine appartementen voor zelfstandig wonende bejaarden. Verder is in het begin van de jaren zeventig aan de noordkant van de Gemzenstraat, hoek Koninginnelaan een vrijgezellenflat gebouwd, eveneens naar een ontwerp van Van Tijen. In de volksmond kreeg deze galerijflat de bijnaam ‘hunkerbunker’. Tegelijk zijn toen de geschakelde seniorenwoningen langs het noordwestelijke deel van de Gemzenstraat gebouwd.

Afb. 19 Op deze foto uit circa 1970 is de oorspronkelijke aanleg rond De Veenkamp goed zichtbaar (foto CODA, Apeldoorn)

Afb. 20 Aanleg met vijver in januari 2008

De rijwielstalling tussen de vrijgezellenflat en de seniorenwoningen dateert uit 1961-1962. Hetzelfde gold voor het later weer verdwenen activiteitenpaviljoen op het achterterrein (noordwestelijke hoek) van De Veenkamp. Hierover werd al in 1961 in de *Nieuwe Apeldoornse Courant* vermeld “*dat maar weinig bewoners behoefte hebben om iets te gaan knutselen.*” Er was veel meer belangstelling voor de direct ten zuiden van dit paviljoen gelegen moestuintjes. Het activiteitenpaviljoen is later gewijzigd tot een directiewoning en inmiddels gesloopt.

Monumentale kunst

H. Meek maakte het sgraffito-reliëf dat zich achter het toneelpodium in de aula bevindt. Het stelt een lichtbaken op zee voor, met gestileerde golven en zeilen. E.E. ofwel Harry Meek (geboren in 1922) is een nestor van de Apeldoornse kunst. Hij richtte (en richt) zich op verschillende technieken. Tot zijn meest bekende werken behoren onder meer de sgraffito's waarvan hij de buitengevels van de in 1959-1960 herbouwde synagoge aan de Paslaan voorzag. Ander werk van Meek in de Apeldoornse binnenstad is te zien aan de zijkant van een winkelpand aan de Hoofdstraat/ hoek Mariastraat en tegen de voorgevel van het winkelhuis aan de Asselsestraat 6. Laatstgenoemd object dat uit circa 1960 dateert toont zijn overgang van het figuratieve werk naar een meer abstracte vormgeving. Meek was lid van de Apeldoornse kunstenaarsgroep De Bent, waartoe bijvoorbeeld ook Gaby Boveland, Fie de Ferrante en J.N. Persijn behoorden. In 1967 exposeerden ze diverse werken in het Van Reekummuseum, waarvan er verschillende door de gemeente zijn aangekocht.

Ook het beeld *De Verbondenheid* dat in 1974 op de hoek van de Gemzenstraat en de Koninginnelaan is geplaatst werd door Harry Meek gemaakt. Het was een geschenk van de gemeente aan De Goede Woning. Aanleiding zou het vijftigjarig jubileum van de woningbouwvereniging zijn geweest, maar dit was al in 1965 gevierd! De uit kunstbeton met onder meer glas- en porseleinscherven bestaande schakels waaruit het object is samengesteld verbeelden de verbondenheid tussen mensen in wijk en samenleving.

Aannemingsbedrijf Meijers schonk in 1961 het in koper uitgevoerde gevelplastiek dat zich vlakbij de hoofdingang van De Veenkamp tegen de oostelijke buitengevel van de aula bevindt. Ook hier gaat het om een gestileerd kunstwerk. Het brengt de ‘gedachte aan beschutting en ontspanning in de ouderdom’ tot uitdrukking.

Afb. 21 Links onder het fietsenstallinggebouw, rechts hiervan de vrijgezellenflat (foto januari 2008)

Afb. 22 Sgraffito van Harry Meek in de aula

Latere ontwikkelingen

In de loop van de jaren onderging het complex van De Veenkamp diverse verbouwingen en veranderingen. Zo werd het bouwdeel met de aula al in 1966 verbouwd. Op de begane grond is toen een inpandig terras dichtgezet en als een bibliotheek ingericht. De nabijgelegen bestuurskamer werd omgevormd tot enkele rouwkamers wat een verruiming betekende van de reeds bestaande rouwcapaciteit.

In 1982 werden de markante betonnen bloembakken langs de diverse bovenverdiepingen aan de zuidelijke kopzijde van het hoofdgebouw vanwege betonrot verwijderd. Ingrijpender was de complete renovatie en modernisering van het gebouw in 1984. De plannen hiervoor werden getekend door Jorissen Architecten Groep BV in Rijssen met medewerking van het raadgevend ingenieursbureau P. Coltof BV in Gorssel.

Deze verbouwing leidde onder meer tot de vervanging van alle bestaande ramen en kozijnen door exemplaren in kunststof. Verder werd de indeling van het gebouw deels gewijzigd en zijn kamers samengevoegd. Dit leidde ertoe dat diverse balkons vanwege het naar voren schuiven van de nieuwe balkonpuien werden gehalveerd ter vergroting van de binnenruimtes. De markante reliëfwerking van de lengtegevels van de hoofdbouw die werd bereikt door terugwijkende en naar voren springende puien ging verloren waardoor het gebouw een vrij monotoon karakter kreeg. Ook de toevoeging van bouwdelen langs de noordgevel van de oostvleugel vormde een behoorlijke ingreep. De vroegere zusterskamers en bergingen zijn hier omgevormd tot woningen en langs de buitengevel kwam een nieuwe toegangsgalerij te liggen. Verder is de bouwmassa van de lagere vleugel ook ten westen van de hoofdbouw uitgebreid, waar aan de zuidkant een verbindingsgang kwam te liggen. Het merendeel van de in de gevels van het complex gelegen inhammen met zitterassen werd dichtgebouwd, hetgeen eveneens ten koste van het gevelreliëf ging. Inpandig kregen zowel de hoofdbouw als de lagere vleugel een volledig vernieuwde interieurafwerking. De eetzaal werd samengevoegd met de hierlangs lopende gang en bovendien werd de vide-opzet gewijzigd door het aanbrengen van een schuine plafondbelling. Aan de entreezijde van het gebouw is de toegangshal verlegd waardoor deze buiten de lengteas van het hier gelegen centrale trappenhuis kwam te liggen.

Afb. 23 en 24 Gebouw De Arkel in januari 2008

Rond 1990 is ter plekke van het vroegere activiteitengebouw en de moestuintjes op het achterterrein van De Veenkamp een half rond flatcomplex toegevoegd (De Arkel), voor zelfstandig wonende bejaarden maar verbonden met het hoofdgebouw. Het ontwerp werd geleverd door Gerard Zwerus van MTB-architecten uit Apeldoorn. Het verstoort het open, modernistische karakter met de heldere, rechthoekige bouwvolumes in een open verkaveling, die het oorspronkelijke terreinconcept zo kenmerkten.

In het midden van de jaren negentig werden de zes flatblokken met bejaardenappartementen aan de zuidkant van het terrein gesloopt en vervangen door zelfstandige bejaardenwoningen met één bouwlaag en een dakopbouw. Ook bij twee van deze gebouwen is gekozen voor een kromming in de hoofdvorm, hetgeen de oorspronkelijke helderheid van het terreinontwerp heeft aangetast.

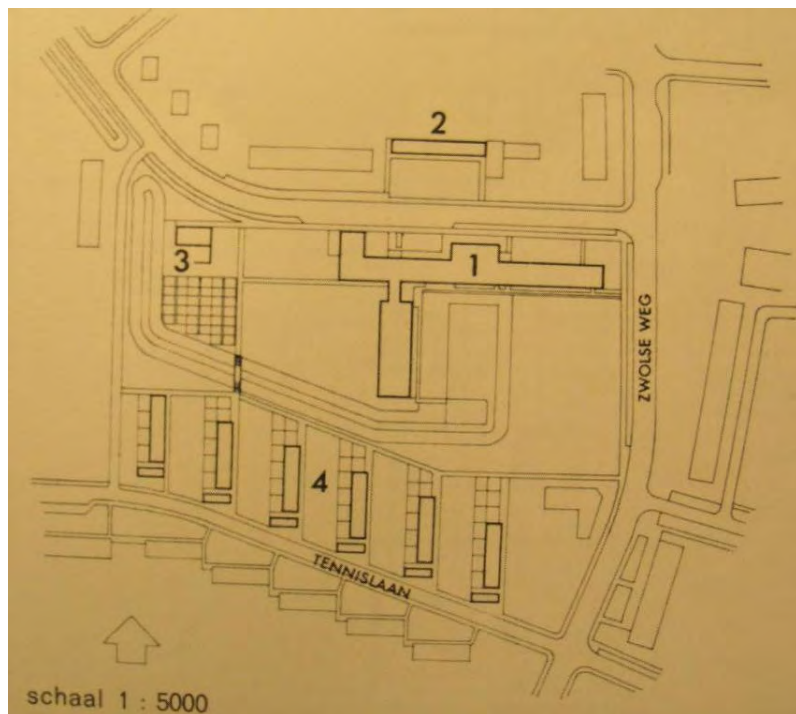
Het hoofdgebouw is in deze periode voorzien van een extra personenlift, in een tegen de noordelijke kopgevel van het gebouw geplaatste liftkoker.

Een laatste verbouwing vond plaats in 2000 toen de toegangshal van het complex werd vergroot ten behoeve van een garderobe en rolstoelberging. Net als bij het gebouw De Arkel ging het hier om een ontwerp van MTB-architecten uit Apeldoorn.

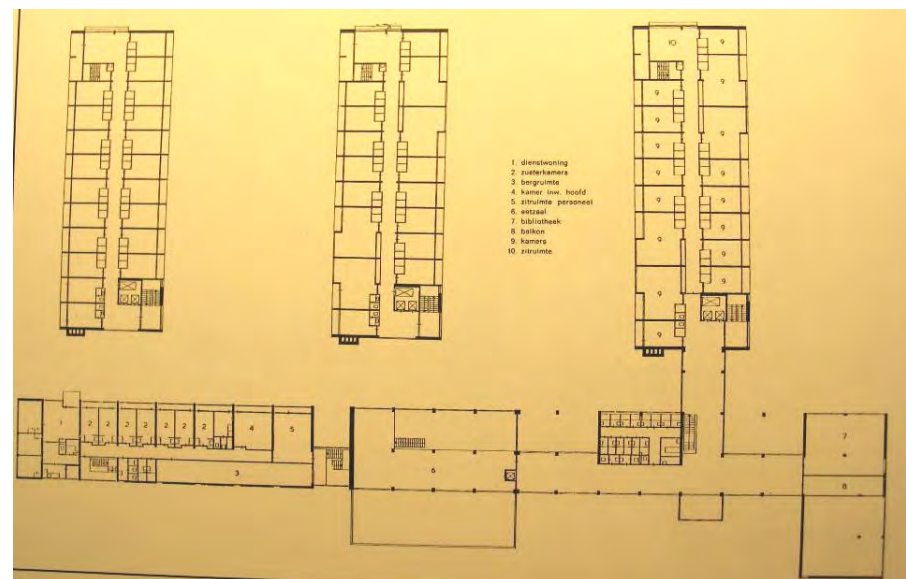

Afb. 25 en 26 Boven: geschakelde bejaardenwoningen uit de jaren zeventig aan de Gemzenstraat; beneden: blokjes aaneengesloten bejaardenwoningen in open verkaveling uit de jaren negentig aan de Antilopestraat (vervanging van de vroegere bejaardenflatjes), in januari 2008

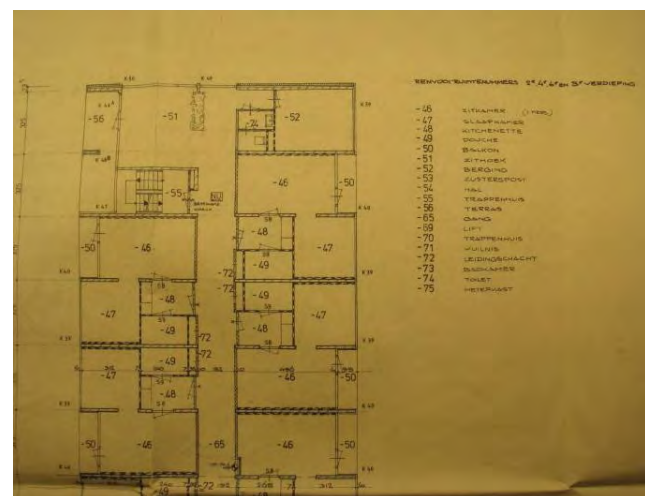
3 BOUWTEKENINGEN

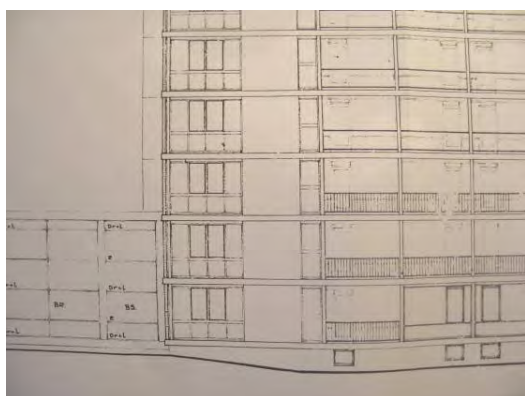
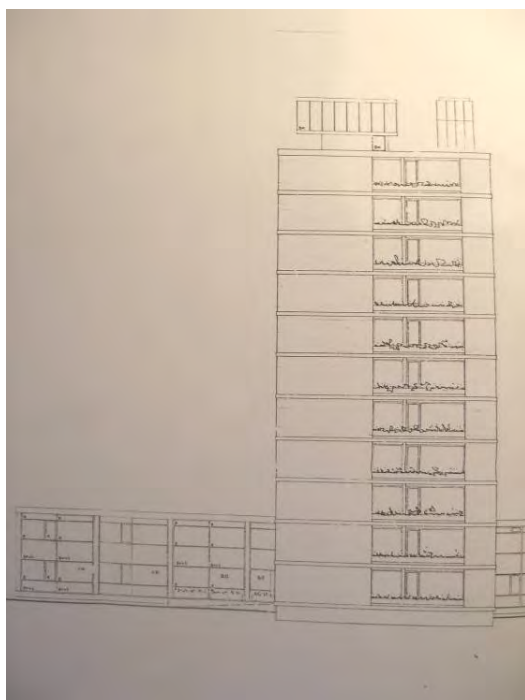
Afb. 27 Plattegrond van het terrein met de situatie in 1960. 1 = het hoofdgebouw, 2 = fietsenstalling, 3 = het activiteitenpaviljoen, later de directiewoning, 4 = bejaardenflatjes

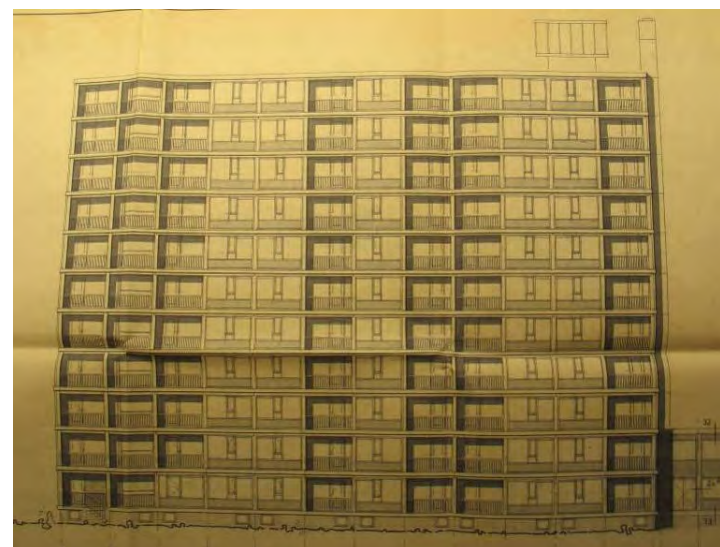
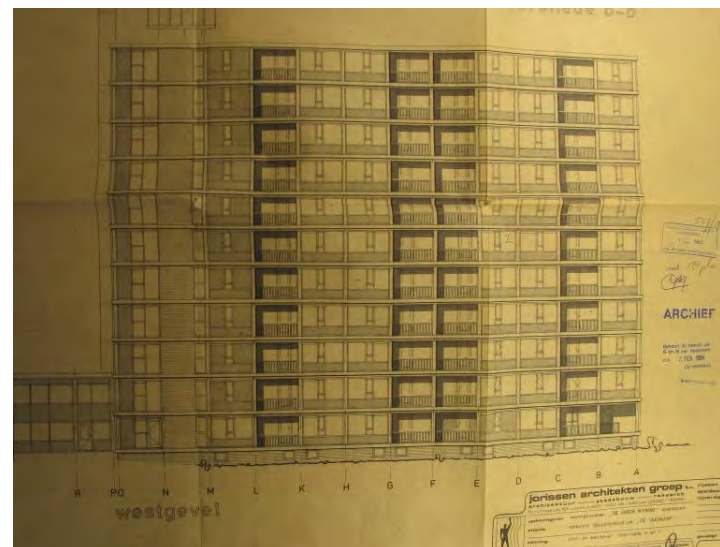
Afb. 28 Plattegronden van de Veenkamp, hoogbouw en laagbouw, vereenvoudigde weergave: uit: Kerschoten, Wederopbouw in Apeldoorn, p. 122

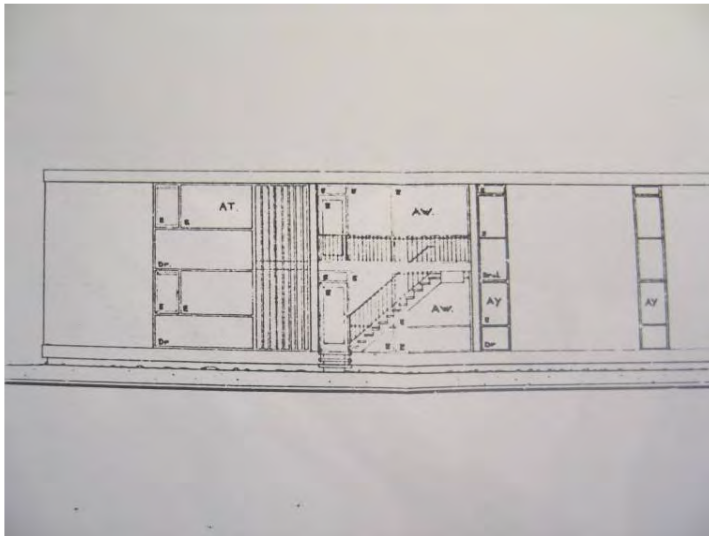
Afb. 29 Detail verdieping hoogbouw, met aan weerszijden van de middengang enkele tweepersoons kamers (detail bouwtekening in CODA, Apeldoorn, dossier de Veenkamp)

Afb. 30 en afb. 31 Details bouwtekening 1958 door bureau Van Tijen, Boom, Posno (CODA, Apeldoorn)

Afb. 32 en 33 Gevelaanzichten hoogbouw, noord- en zuidgevel, 1984, nieuwe situatie na renovatie

4 BESCHRIJVING VAN HET COMPLEX

4.1 Ligging / context

Ligging/context

Het complex is gelegen aan de noordwestzijde van de wijk Kerschoten. Hier ligt De Veenkamp aan de zuidkant van de Gemzenstraat, direct ten oosten van het gelijknamige landgoed. Het terrein wordt behalve door de Gemzenstraat omkaderd door de Koninginnelaan (oostzijde), de Antilopestraat (zuidzijde) en de Rendierstraat (westzijde). De Veenkamp is opgezet met een hoogbouw in noordzuidrichting (A). Langs de noordelijke kopzijde sluit een haaks gelegen lagere vleugel aan op het gebouw, evenwijdig aan de Gemzenstraat (B). Direct ten westen van het gebouw staat een later gerealiseerd bouwdeel (De Arkel, F) in een gebogen opzet. Aan de westzijde bevindt zich een terrein met zes blokken seniorenwoningen, in een open verkaveling (D). De blokken staan haaks gericht op de Leigraaf, die door het terrein loopt.

Afb. 38 Het hoofdgebouw vanuit het oosten

Afb. 39 Luchtfoto situatie circa 2005. A = hoogbouw, B = laagbouw, C = fietsenstalling, D = seniorenwoningen ter plekke van de vroegere bejaardenflatjes, E = Vrijgezellenflat, F = De Arkel, G = Tuin

Afb. 40 Hoofdgebouw vanuit het zuiden

4.2 Karakteristiek complexonderdelen

Exterieur hoofdgebouw

Door de opzet met een woontoren en een langslappende servicevleugel heeft het complex in de hoofdvorm een L-vormig grondplan. De lange poot van de laagbouw ligt aan de oostzijde van het hoofdgebouw. Aan de westzijde hiervan loopt de vleugel door in een korte uitbouw. Het hoofdgebouw telt elf boven het souterrain elf bouwlagen en is voorzien van een plat dak dat volgens de bouwtekeningen werd gedekt met een afschotlaag van schrale specie, 7 cm schewit, twee lagen teerhoudende dakbedekking en 3 cm grint.

De langslappende vleugel is twee bouwlagen hoog, onderkelderd en heeft eveneens een plat dak.

Het complex is opgezet in een betonskelet met deels in het zicht gelaten kolommen en verdiepingsvloeren. Niet dragende muren zijn uitgevoerd in geelbruine verblendsteen in klezoorverband met platvolle voegen. De gevelplinten bestaan uit beton en zijn door hun ligging even boven het maaiveld 'zwevend' (onder de plinten wijken de gevels terug). Zowel van de plinten als de in het zicht liggende verdiepingsvloeren en gevelijsten is het beton uitgevoerd in een ribbelstructuur. Het gehele bouwwerk geeft geen oorspronkelijke kozijnen, ramen of deuren meer. Ze zijn vervangen door exemplaren in kunststof. De borstweringen van de vensters zijn vervangen in trespa.

Overige geveldetails

Het hoofdgebouw heeft een terugwijkende sokkel die bestaat uit de keldergevels welke zowel aan de oostelijke als de westelijke lengtezijde van het gebouw op regelmatige afstanden worden onderbroken door de bijbehorende kelderlichten. Langs beide lengtegevels wordt het gebouw gekenmerkt door vensterreeksen die op regelmatige afstanden worden onderbroken door balkons met terugliggende toegangspuien. Er zijn niet-oorspronkelijke ijzeren balkonhekken. Nabij de aansluiting op de noordelijke kopgevel wordt de westelijke lengtegevel gekenmerkt door een verticale metselwerkstrook die de locatie van het trappenhuis markeert. Langs de noordgevel bevinden zich een niet-oorspronkelijke liftkoker, een vensterstrook en de langs de gehele gevel doorgestoken schoorsteen van het ketelhuis. Verder bestaat de gevel hier uit metselwerk. Ook de zuidgevel is in schoonmetselwerk afgewerkt.

Afb. 41 en 42 Hoogbouwgedeelte, met detail, oostgevel

Afb. 43, 44 en 45 Hoogbouwgedeelte, overzichten en details

Afb. 46, 47 en 48 Het complex vanuit het zuidoosten en overzichten west- en zuidgevel hoogbouw

Langs de rechter helft wordt deze gevel per verdieping gekenmerkt door een vensterpartij.

Servicevleugel

De lage servicevleugel wordt aan de noordzijde (langs de Gemzenstraat) in hoofdzaak gekenmerkt door een opeenvolging van grotendeels niet-oorspronkelijke uitbouwen, waarachter de oorspronkelijke bouwmassa deels schuil gaat.

Er bevinden zich op beide verdiepingen vensterpuien als in de hoofdbouw, ingeklemd tussen in het zicht gelaten betonkolommen. Rechts bevindt zich de niet-oorspronkelijke entreepartij van het complex. Deze is opgenomen in een uitbouw en voorzien van belettering DE VEENKAMP. Uiterst rechts springt de aula-uitbouw naar voren. Hier in hoofdzaak in metselwerk uitgevoerde gevels, in het zicht gelaten betonkolommen en enkele verticale vensterreeksen. Tegen de oostgevel bevindt zich een in koper uitgevoerd wandplastic met de vermelding AANGEBODEN DOOR MEYERS AANNEMINGSBEDRIJF 1962.

Aan de zuidzijde van de langslopende vleugel wordt het langs de noordkant van de voortuin van het complex gelegen deel langs beide bouwlagen vooral bepaald door niet-oorspronkelijke vensterreeksen, deels ter plekke van dichtgezette gevelinhammen. De reeksen worden voortgezet langs het verbindingslid waarmee de vleugel op het hoofdgebouw aansluit en waar zich het ketelhuis bevindt. Een terras met hekwerk loopt langs de vleugel en is gemetseld in rode verblendsteen in klezorverband.

Uiterst rechts bevinden zich de terrassen en van oorspronkelijke hekwerken voorziene balkons van de hier gelegen woningen. Door in gele verblendsteen gemetselde dammen worden de woningen van elkaar gescheiden. Niet-oorspronkelijke vensterreeksen markeren verder beide bouwlagen aan de oostelijke kopzijde van de vleugel.

Afb. 49 en 50 Servicevleugel, van boven in oostelijke richting, en zicht op de noordgevel, richting Koninginnelaan

Afb. 51 en 52 Servicevleugel, noordzijde, met huidige hoofdentree en uitbouw met aula

Afb. 53, 54 en 55 Aula, vanuit het noordwesten, en details noordwesthoek van dit bouwdeel

Afb. 56 en 57 Servicevleugel: oostzijde, met aansluiting op de hoogbouw en de noordgevel aan de Gemzenstraat

Afb. 58 en 59 Servicevleugel: zuidgevel ten westen van de hoogbouw, met detail van de gevel van de tweede bouwlaag. Voor deze gevel is in het recente verleden een verbindinggang naar De Arkel geplaatst

Afb. 60 Koperen plastiek tegen de oostgevel van de aula. Enkele fragmenten ontbreken inmiddels

Afb. 61, 62 en 63 Details van de koperen plastiek

Karakteristiek interieur hoofdgebouw

Ook aan de binnenzijde wordt het complex gekenmerkt door een deels in het zicht gelaten betonstructuur en schoon metselwerk in gele verblendsteen in klezorverband. De interieurafwerking is evenwel grotendeels niet-oorspronkelijk.

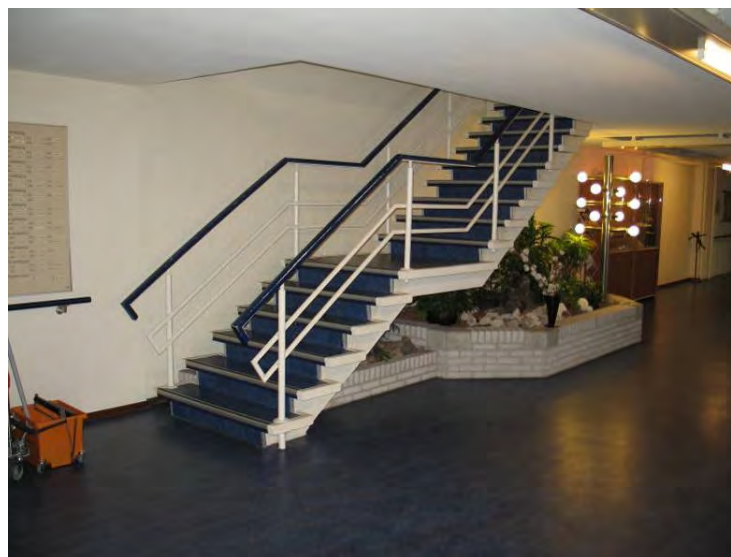
De woontoren heeft zowel op de begane grond als op de bovenverdiepingen een middengang ("middengalerij") met aan weerskanten gelegen woonappartementen. Op de begane grond zijn er bovendien enkele andere functies ondergebracht. Zowel aan de zuidzijde als de noordzijde bevindt zich een langs alle bouwlagen doorlopend trappenhuis, respectievelijk langs de oostelijke en westelijke lengtegevel. De trappenhuisen zijn voorzien van betonnen bordestrappen met ijzeren hekwerken met houten leuningen. De treden bestaan uit prefab-materiaal en de stootborden zijn witbetoged. Het noordelijke trappenhuis is gecombineerd met de (deels niet-oorspronkelijke) liftsectie van het complex. Een derde trappenhuis bevindt zich bij de aansluiting van de hoofdbouw op de lagere vleugel, ter hoogte van de toegangshal van het complex.

Hier zijn onder de trap twee natuurstenen herdenkingsplaten herplaatst. De ene plaat is in zwart graniet uitgevoerd: OP 18 DECEMBER 1959/ IS DEZE STEEN GELEGD DOOR/ E. DOORN/ HOOFDINGENIEUR – DIRECTEUR/ VAN DE VOLKSHUISVESTING EN/ DE BOUWNIJVERHEID IN DE/ PROVINCIE GELDERLAND. De tweede steen bestaat uit serpentijn: UIT DANKBAARHEID AAN HET BESTUUR/ VAN DE WONINGBOUWVERENIGING DE GOEDE WONING/ VOORZITTER DE HEER JAN VAN EMST/ VOOR HET VELE WERK, DAT ZIJ VOOR DE HUISVESTING,/ VOORAL VOOR BEJAARDEN HEBBEN WETEN TOT STAND/ TE BRENGEN./ 2 MEI 1962 DE BEWONERS "DE VEENKAMP".

In de aula bevindt zich tegen de achterwand van het toneelpodium een sgraffito van Harry Meek, i.o. gesigneerd MEEK. In een chromatische kleurstelling zijn hier golven, zeilen en een lichtbaken verbeeld. Het lichtbaken is deels in mozaïek uitgevoerd. Langs de zuidwand van de aula bevindt zich een betonnen balkon met een ijzeren hekwerk.

Vernieuwde interieurafwerking en indeling van de eetzaal. De hierbij gelegen keukens zijn eveneens grotendeels vernieuwd. Oorspronkelijk is het onderste gedeelte van de wandbetogeling, bestaande uit lambriseringen in witte tegels en met zwarte lijsten.

Kelders gecompartmenteerd met brandmuren en deels voorzien van cementtegels. Afzonderlijke werkplaats met magazijn.

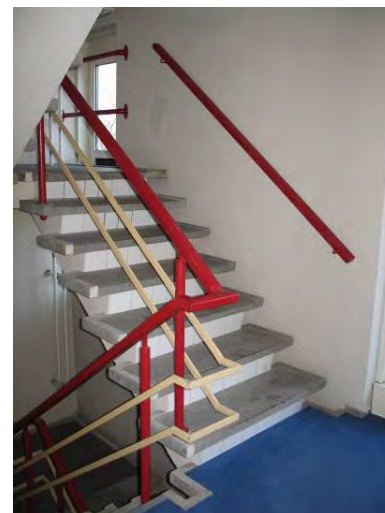
Afb. 64 en 65 Interieur entreehal in laagbouw, naar het noorden en naar het zuiden, met trappenhuis

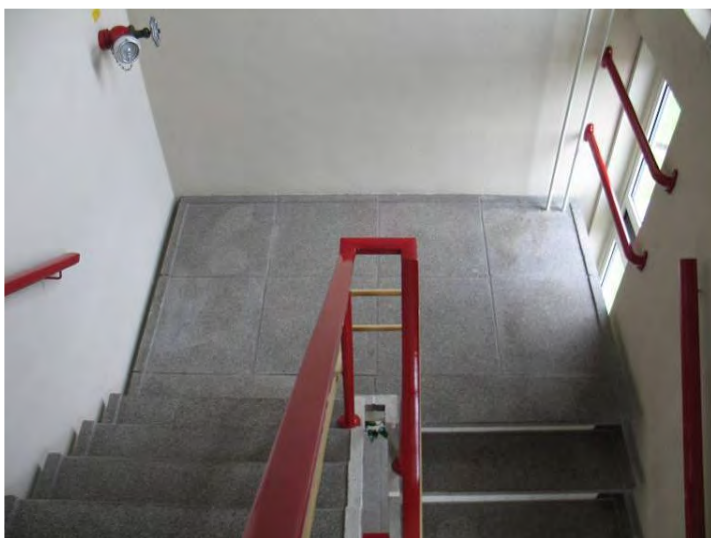
Afb. 68 en 69 Interieur ketelhuis en interieur kelder hoogbouw

Afb. 66 en 67 Stichtingsstenen in de hal

Afb. 70 en 71 Trappenhuis in de hoogbouw

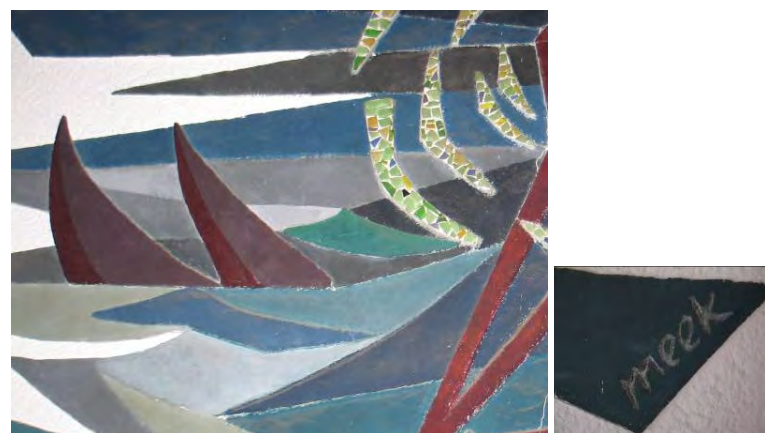
Afb. 72 en 73 Trappenhuis en middengang in de hoogbouw

Afb. 74 en 75 Interieur laagbouw: restaurant (boven) en hal in oostelijke richting

Afb. 76 en 77 Interieur aula in noordelijke richting, met detail van de sgraffito van Harry Meek

Afb. 78, 79 en 80 Details van het kunstwerk van Harry Meek

Afb. 81 en 82 Interieur keuken in de laagbouw

Afb. 83 en 84 Hal op de verdieping van de laagbouw

Karakteristiek tuin

Het rondom De Veenkamp gelegen terrein wordt grotendeels nog gekenmerkt door een oorspronkelijke architectonische tuinaanleg. Deze is zichtbaar in de opzet met rechte paden en lange rechte zichtlijnen en de sterke oriëntatie op de bouwmassa's van het complex. De grote rechthoekige vijverpartij (met eilandje en brug), de ruime gazons en grasstroken benadrukken het modernistische karakter van het totaalontwerp. Groenelementen in borders en langs de beek accentueren de zichtlijnen. De slingerende binnenlijnen van de borders aan de voorzijde zijn evenwel niet origineel! Aan de zuidzijde grijpt een kamvormige groenstructuur in het complex van de vernieuwde bejaardenwoningen. De Leigraaf, twee maal voorzien van een houten bruggetje (deels in beton) is een belangrijke structuur in het terrein. Aan de voorkant van het gebouw (oostzijde) bevindt zich een uit de bouwperiode van het bejaardentehuis daterende vijverpartij met een fontein en een eiland met toegangsbrug. In zijn rechthoekige opzet vormt de vijver een herhaling van het hoofdgebouw, door middel van een langslopende keermuur in rode verblendsteen (noordzijde) verbonden met de bouwmassa. De tuin zelf bestaat in hoofdzaak uit gazons met langsliggende borders en solitaires. In de borders bevindt zich onder meer laurier, rododendron en conifeer. De solitaires omvatten onder meer eik. Waar De Veenkamp aansluit op het latere gebouw De Arkel bevindt zich een niet-oorspronkelijke tuinaanleg.

Afb. 85 Tuinaanleg aan de oostzijde van de hoogbouw, gezien naar het oosten

Afb. 86 en 87 Tuinaanleg aan de oostzijde van de hoogbouw

Afb. 88 en 89 De tuin, noordelijk gedeelte achter de Arkel. Door de tuin loopt de Leigraaf. De bovenste foto is gemaakt in zuidoostelijke richting, met zicht op de vernieuwde bejaardenwoningen. Op de onderste foto links de gevel van het gebouw De Arkel. De coniferen stammen vermoedelijk nog van de oorspronkelijke aanleg van het terrein

Afb. 90 en 91 De tuin, zuidelijke gedeelte, in oostelijke richting. Op de bovenste foto wederom de Leigraaf en op de achtergrond de hoogbouw van de Veenkamp. Op de onderste foto rechts de vernieuwde bejaardenwoningen

Afb. 92 en 93 Het oostelijke gedeelte van de tuin, in oostelijke richting. Op de achtergrond het maisonnettegebouw aan de Koninginnelaan.

Afb. 94, 95 en 96 Boven: het tuingedeelte direct ten zuiden van de hoogbouw, met brug over de Leigraaf; onder: bankje in de tuin

Afb. 97, 98, 99, 100 In de vrijgezellenflat (circa 1972-1974), een ontwerp van architect W. van Tijen, waren onder andere verpleegsters van de Veenkamp gehuisvest. Het gebouw heeft nog veel oorspronkelijke details behouden. Het ligt op de hoek van de Koninginnelaan en de Gemzenstraat en is hier gefotografeerd vanuit de Hoogbouw van de Veenkamp (links boven), en vervolgens vanuit het zuidoosten, het noordwesten en noordoosten. Op de foto links onder staat het kunstwerk van Harry Meek.

Afb. 101 De Vrijgezellenflat en het kunstwerk De Verbondenheid uit 1974, door Harry Meek

Afb. 102 en 103 De Verbondenheid, met detail

5 WAARDENBEPALING

5.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de eventueel aanwezige cultuurhistorische waarden van het complex De Veenkamp.

De waardenstelling is gebaseerd op de tijdens het veldbezoek en archiefonderzoek vergaarde informatie, aangevuld met resultaten uit de Quickscaninventarisatie van het naoorlogs erfgoed in de gemeente Apeldoorn (2007), en het categoriaal onderzoek wederopbouw 1940-1965, categorie bejaardentehuizen, uitgevoerd door de toenmalige RDMZ (2005).

NB: de waardenstelling beperkt zich tot de historische complexonderdelen, die op dit moment deel uitmaken van De Veenkamp, te weten de hoogbouw met aansluitende servicevleugel, het fietsenstallinggebouw en de tuin.

5.2 ARCHITECTUUR- EN BOUWHISTORISCHE WAARDEN

- De Veenkamp is in zijn oorspronkelijke opzet en detaillering van architectuurhistorische betekenis als goed voorbeeld van de naoorlogse architectuur voor bejaardenhuisvesting, naar een ontwerp van de gerenommeerde architect Willem van Tijen (1894-1974).
- In de opzet en vormgeving is het object karakteristiek voor de ideeën zoals die vooral in de jaren vijftig werden ontwikkeld op het gebied van de instellingsbouw. De functionalistische opzet komt onder meer tot uiting in de combinatie van hoogbouw (de woontoren, in hoofdzaak bestemd voor de huisvesting en verpleging van de bewoners) en een lage servicevleugel met gemeenschappelijke ruimtes zoals een eetzaal, een aula en tal van dienstruimten.
- Willem van Tijen behoort tot de belangrijkste Nederlandse architecten uit de 20ste eeuw en maakte al voor de Tweede

Wereldoorlog furore. Hij was een vooraanstaand architect op het gebied van de sociale woningbouw en introduceerde het principe van de galerijflat. Na de oorlog was hij lange tijd geassocieerd met Hugh Maaskant met wie hij verantwoordelijk was voor diverse landelijk bekende gebouwwontwerpen, waaronder het Groothandelsgebouw in Rotterdam uit 1955. Hij specialiseerde zich in de bouw van bejaardentehuizen en richtte rond genoemd jaar de Van Tijen-Boom-Posno Werkgroep voor Architectuur en Stedebouw op. Het was dit bureau dat in 1956 de opdracht kreeg voor de bouw van De Veenkamp.

- Vooral in de hoofdopzet is het oorspronkelijke karakter van dit bejaardentehuis nog goed herkenbaar, met in het als betonskelet opgezette hoofdgebouw onder meer middencorridors en oorspronkelijke trappenhuisen. Zowel aan de binnen- als de buitenzijde ging de oorspronkelijke detaillering evenwel grotendeels verloren. Zo zijn bij een ingrijpende verbouwing en renovatie in 1984 alle oorspronkelijke kozijnen, ramen en deuren vervangen door exemplaren in een niet-authentieke materiaalsoort. Doordat de nieuwe balkon- en vensterpuien volgens een gewijzigde opzet werden geplaatst, ging de voor het gebouw zo kenmerkende 'reliëfwerking' en de verfijnde detaillering van de gevels verloren waardoor afbreuk is gedaan aan het oorspronkelijke concept. Dit heeft ook behoorlijk te lijden gehad van allerlei toevoegingen aan de gevels van de laagbouw: diverse gevelinhammen zijn dichtgezet, tegen de gevels van de laagbouw zijn enkele uitbouwen geplaatst en overal bepalen moderne gevelpanelen en gootbekledingen het huidige beeld.
- Ook de inwendige wijzigingen zijn aanzienlijk: in de hoogbouw resteert voornamelijk de middengalerij opzet in de woonverdiepingen. De oorspronkelijke kamerindelingen zijn door samenvoegen van kamers en verplaatsen van muren geheel gewijzigd. Alle originele afwerkingselementen zijn hierbij verdwenen. Voornamelijk resteren hier de oorspronkelijke trappenhuisen. Ook de indeling van de laagbouw is grondig gewijzigd, onder meer door het

verplaatsen van de hoofdentree, het verkleinen van de hal en de herinrichting van het restaurant, dat zijn vide verloor.

- Van kunsthistorische waarde is het sgraffito-reliëf van de vooraanstaande Apeldoornse kunstenaar Harry Meek dat zich in de aula bevindt. Meek is één van de nestors van de Apeldoornse kunstscène na de oorlog en heeft een groot aantal objecten in deze stad op zijn naam staan, deels in de publieke ruimte. Het onderhavige object geeft een goede indruk van het oeuvre van deze kunstenaar en is zowel in de vormgeving als de toegepaste techniek karakteristiek voor de ontwikkelingen op het gebied van de monumentale kunst in de eerste decennia na de oorlog.
- Van kunsthistorische waarde is tevens het door Aannemingsbedrijf Meyers geschonken koperen gevelplastiek tegen de buitengevel van de aula, dat eveneens karakteristiek is voor de monumentale kunst in genoemde periode.
- De geheel vernieuwde bejaardenwoningen langs de zuidrand van het terrein hebben geen architectuurhistorische waarde. Dit geldt ook voor de bebouwing achter de Veenkamp, het gebouw De Arkel.
- Het voormalige fietsenstallingengebouw aan de noordzijde van de Gemzenstraat bezit geen uitgesproken ontwerp kwaliteiten en is bovendien in aanzien gewijzigd. Het gebouw heeft alleen als historisch onderdeel van het oorspronkelijke complex enige ensemblewaarde.

5.3 STEDENBOUWKUNDIGE WAARDEN

- Het complex heeft stedenbouwkundige waarde als onderdeel van de naoorlogse uitbreidingswijk Kerschoten, die vanaf de tweede helft van de jaren vijftig ten noorden van de bebouwde kom van Apeldoorn en aantakende op villawijk De Parken werd aangelegd, een en ander naar plannen van de Baarnse architect en stedenbouwkundige David Zuiderhoek (1911-1993), die zich had laten inspireren door

de moderne Scandinavische ontwikkelingen op het gebied van architectuur en stadsplanning.

- De Veenkamp werd eind jaren vijftig aan het oorspronkelijke wijkontwerp toegevoegd en vormt sindsdien in meerdere opzichten een belangrijke schakel in het concept:
 - De ruime groene aanleg rond De Veenkamp kan als voortzetting worden gezien van het omvangrijke en in zijn tijd bijzondere centrale groengebied in de wijk. Het overvloedige en overal direct voorhanden en toegankelijke groen (het park met vijvers, de brede groenbermen in de woonstraten, de laanbeplantingen) behoort tot de hoofdkarakteristiek van Kerschoten.
 - De aanleg vormde oorspronkelijk een geleidelijke overgang naar de groene parkrand van het landgoed de Veenkamp. Dit laatste is enigszins teniet gedaan door de massale bouwmassa van het gebouw De Arkel, maar gelukkig zijn er nog steeds zichtlijnen bewaard over de Gemzenstraat en langs de Leigraaf in westelijke richting.
 - De hoofdstructuren in het terrein en de compositie van het oorspronkelijke gebouwencomplex sluiten naadloos aan bij de wijkstructuur van Kerschoten: de ontsluitingswegen binnen het terrein van De Veenkamp zijn een visuele voortzetting van hoofdstructuren in de woonwijk (de Gemzenstraat in het verlengde van het Mercatorplein, het hoofdwandelpad in de tuin in het verlengde van de Einsteinlaan, de Antilopestraat in het verlengde van de Laan van Kerschoten. De oriëntatie van de gebouwen, globaal noord-zuid, met lichte afwijking de open verkaveling zijn kenmerkend voor alle grotere schijfvormige woongebouwen in de wijk. Het is dan ook jammer dat bij de bouw van de twee gekromde zuidelijke blokken bejaardenwoningen en het gebouw De Arkel in het geheel geen rekening is gehouden.
 - De hoogbouw van De Veenkamp is onderdeel van de reeks van hoogbouwaccenten in Kerschoten (de eerste “wolkenkrabbers” van Apeldoorn, waaronder ook de nabij gelegen Vrijgezellenflat op zijn markante locatie op de hoek van de Gemzenstraat

- en de Koninginnelaan) en vanaf verschillende punten in de wijk een belangrijk oriëntatiepunt ("landmark").
 - Tevens is De Veenkamp in zijn oorspronkelijke opzet als gedifferentieerde woonvoorziening voor ouderen van alle standen, alleenstaanden en paren in verschillende stadia van (on)zelfstandigheid typerend voor het idee van de wijkgedachte, die in Kerschoten met al zijn woningvormen en voorzieningen (scholen, winkelcentrum, kerk, etc.) werd nagestreefd.
- Een bijzondere ruimtelijke waarde wordt vertegenwoordigd door de aanzienlijke restanten van de oorspronkelijke tuinaanleg rond het hoofdgebouw. In de opzet met rechte paden en lange rechte zichtlijnen en de sterke oriëntatie op de bouwmassa's van het complex weerspiegelen zich de contemporaine ideeën over architectonische tuinaanleg. De grote rechthoekige vijverpartij (met eilandje en brug), de ruime gazons en grasstroken benadrukken het modernistische karakter van het totaalontwerp. Groenelementen in borders en langs de beek accentueren de zichtlijnen, maar de aan de binnenzijde slingerende borderranden zijn niet origineel! Aan de zuidzijde grijpt een kamvormige groenstructuur in het complex van de vernieuwde bejaardenwoningen, die daarmee op subtiële wijze binnen het totaalontwerp worden gehouden.
- Tenslotte heeft het complex, bestaande uit de woontoren met aansluitende lage vleugel en de ruime tuinaanleg met vijverpartij vanaf de Koninginnelaan een hoge beeldbepalende waarde.
- Van stedenbouwkundige waarde is verder de niet lang na de bouw van De Veenkamp gerealiseerde vrijgezellenflat aan de noordzijde van de Gemzenstraat. Ook dit object vormt een belangrijk focuspunt en markeert net als De Veenkamp de entree van genoemde straat.

5.4 CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

- De Veenkamp heeft cultuurhistorische waarde als één van de belangrijkste initiatieven voor grootschalige bejaardenhuisvesting in het vroeg-naoorlogse Apeldoorn. Het complex ontstond in samenhang met de nieuwe wijk Kerschoten. Bij de aanleg van deze wijk is een cruciale rol gespeeld door de Apeldoornse woningbouwverenigingen. Het was De Goede Woning die het initiatief nam tot de bouw van De Veenkamp, na Avondzon het tweede bejaardentehuis dat door deze woningcorporatie in Apeldoorn is gebouwd. De bouw hing samen met de groei van Apeldoorn en het toenemende aantal ouderen dat in de loop van de jaren verwacht mocht worden. Door de bouw kon in de gemeente de achterhaalde opnamecapaciteit voor bejaarden worden verbeterd. De Veenkamp gold jarenlang als het paradepaardje van de corporatie.
- In de opzet van het complex met woningtypen voor verschillende behoeften en ruimte voor tal van voorzieningen en functies, te onderscheiden in een hoge woontoren en een voor gemeenschappelijke doeleinden bestemde laagbouw, komen de contemporaine vernieuwende ideeën over bejaardenhuisvesting tot uiting. In plaats van de opzet in de vorm van een hofje of met gemeenschappelijke zalen zoals voor de oorlog nog vaak voorkwam, werd De Veenkamp modern ingericht met zowel één- als tweepersoonskamers en een ziekenboeg. Bovendien werd het tehuis gecombineerd met bijbehorende afzonderlijke bouwdelen voor zelfstandig wonende bejaarden en is het terrein gecombineerd met een activiteitenpaviljoen en voor de bewoners bestemde moestuintjes. In de loop van de jaren is dit concept evenwel deels verloren gegaan.
- Als onderdeel van een uitbreidingswijk met woongelegenheden en voorzieningen voor alle leeftijdscategorieën werd door de bouw van De Veenkamp de mogelijkheid geschapen om de wijkbewoners 'van de wieg tot het graf' de gelegenheid te bieden in één en dezelfde wijk onderdak en verzorging te vinden.

5.5 CONCLUSIE

Concluderend kan worden gesteld, dat het complex vooral hoog scoort in de categorieën stedenbouwkundige en cultuurhistorische waarden.

► De architectuurhistorische waarden betreffen vooral het oorspronkelijke concept, dat evenwel door allerlei recente ingrepen aanzienlijk geweld is aangedaan en voor een deel daardoor onherkenbaar geworden.

Het oorspronkelijke concept is niet alleen gemankeerd door de sloop van de originele bejaardenflatjes en de voormalige directiewoning, maar ook door de vele ingrijpende wijzigingen aan exterieur en interieur van het hoofdgebouw. Dit kenmerkte zich door een grotendeels verdwenen fijnzinnig gedetailleerde afwerking en reliëfrijke gevelgeleding, die in belangrijke mate de hoge kwaliteit van het architectonisch ontwerp bepaalden. Nieuwe toevoegingen verdoezelen de krachtige hoofdvormen van de oorspronkelijke architectuur.

De structuur- en detailwijzigingen zijn van dien aard, dat de architectuurhistorische kwaliteit van het huidige complex vrij laag is. Een hoge (kunst)historische waarde vertegenwoordigen de beide voorbeelden van monumentale wandkunst, het koperplastiek aan de buitengevel en de sgraffito van Harry Meek op de binnenwand van de aula.

► De (historisch)stedenbouwkundige en ruimtelijke kwaliteiten van het complex en de omringende aanleg zijn hoog: als belangrijk functioneel, ruimtelijk en architectonisch onderdeel van het wijkconcept van Kerschoten. Deze waarden gelden vooral de bouwmassa van de hoogbouw en de aansluitende laagbouw, de oriëntatie van de gebouwen (hoogbouw, laagbouw, een deel van de vernieuwde bejaardenwoningen) en de hoofdstructuur en inrichting van het terrein (structuur van hoofdwegen en paden, de beekloop, het ruime en open opgezette architectonische tuinontwerp, de zichtlijnen, etc.).

► Het complex heeft cultuurhistorische waarde omdat het een belangrijk en destijds spraakmakend onderdeel vormt van de sociaal-maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen in het vroeg-naoorlogse Apeldoorn. **De cultuurhistorische waarde heeft wel aan betekenis ingeboet door de vele wijzigingen in het oorspronkelijke concept.**

5.6 OMSCHRIJVING WAARDENGRADATIES

De volgende waardengradatie (getrapte waardenstelling), toegesneden op het toegepast architectuur- en bouwhistorisch onderzoek, wordt in de waardenbepaling gehanteerd. Achter iedere waarde volgt een korte toelichting ten behoeve van het toegepast bouwhistorisch onderzoek, zoals dit in het herontwikkelingsproces kan worden ingezet.

■ Hoge (monument)waarde:

alle beschermenswaardige onderdelen die van wezenlijk en onlosmakelijk belang zijn voor het complex en zijn bouwhistorische ontwikkeling en daarom onverkort gerespecteerd moeten worden.

■ Positieve (monument)waarde:

alle beschermenswaardige onderdelen die voor de instandhouding van de ontwikkelingsgeschiedenis van het complex veel waarde bezitten. Behoud is gewenst, maar de waarde is niet dusdanig hoog, dat aanpassing of verandering onmogelijk is. Voorwaarde is dat het onderdeel als dusdanig herkenbaar blijft.

■ Attentiewaarde:

overige onderdelen die voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het complex van (enig) historisch belang zijn, maar niet direct beschermenswaardig zijn. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk. In sommige gevallen kan hergebruik van onderdelen een suggestie zijn.

■ Indifferente (monument)waarde:

onderdelen, die niets of weinig aan de waarde van het complex toevoegen en ook geen wezenlijke onderdelen van de ontwikkelingsgeschiedenis zijn. Behoud is mogelijk, maar niet noodzakelijk.

■ Storend (rood):

betreft meestal vrij recente toevoegingen, die een sterke aantasting vormen van het oorspronkelijke concept, de ruimtewerking of de detaillering.

5.7 WAARDEVOLLE ONDERDELEN

In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van de waarden, op onderdelen.

■ Hoge waarde

- Koperplastiek op oostgevel aula
- Sgraffito op noordwand aula

■ Positieve waarde

- Ruimtelijke aspecten rondom het gebouw (hoofdstructuur van wegen en paden (Gemzenstraat, Antilopestraat, pad langs beek), restanten oorspronkelijke tuinaanleg met open architectonisch karakter, vijverpartij met eiland, beek met bruggen.
- Stedenbouwkundige aspecten van het complex met omgeving in relatie tot de wijk Kerschoten (doorgaande wegenstructuren, zichtlijnen, hoogbouwaccent, oriëntatie van de gebouwen, schijfvormige gebouwen in een open verkaveling, het terrein als groene overgang naar landgoed De Veenkamp, de grote open ruimte aan de Koninginnelaan

■ Attentiewaarde

- De fysieke verschijningsvorm (ex- en interieur) van de nog bestaande historische complexbebouwing

■ Indifferente monumentwaarde

- De nieuw gebouwde bejaardenwoningen aan de zuidzijde van het complex

■ Storend

- Alle recente wijzigingen en toevoegingen aan het oorspronkelijke architectonische concept van het hoofdgebouw
- Inrichting van de tuin direct ten westen van de hoogbouw (tussen hoogbouw en De Arkel)
- Gebouw De Arkel

5.8 AANBEVELINGEN

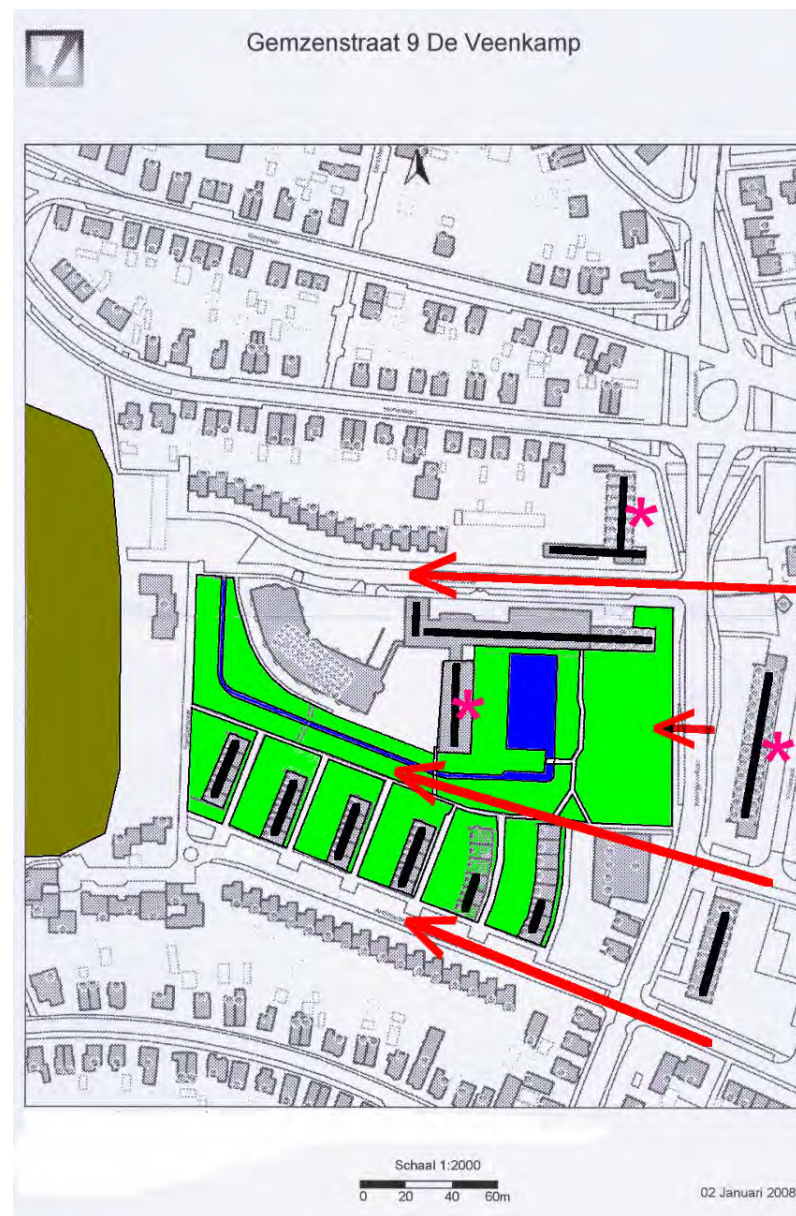
Op basis van de in het bovenstaande geformuleerde waardenstellingen kan worden geconcludeerd dat het complex De Veenkamp onvoldoende monumentale kwaliteiten bezit om het aan te wijzen als gemeentelijk monument. Wel wordt aanbevolen bij eventuele herontwikkeling van het complex en zijn omgeving acht te slaan op de bijzondere stedenbouwkundige kwaliteiten ter plekke, e.e.a. in relatie tot de wijk Kerschoten (doorgaande wegenstructuren, zichtlijnen, hoogbouwaccent, oriëntatie van de gebouwen, schijfvormige gebouwen in een open verkaveling, het terrein als groene overgang naar landgoed De Veenkamp, de grote open ruimte aan de Koninginnelaan (zie ook de kaart hiernaast).

Tevens zouden de architectonische uitgangspunten van het oorspronkelijke concept tot inspiratie moeten dienen voor nieuwe ontwikkelingen (hoog- en laagbouwaccenten in een sobere, zakelijke architectuur, met platte daken, waarin horizontale en verticale lijnen de boventoon voeren. Tevens is het van groot belang, dat de zeer waardevolle monumentale kunstuitingen in en aan het hoofdgebouw van de Veenkamp behouden blijven en bij herontwikkeling in veiligheid worden gesteld.

Rechts: schematische weergave van enkele stedenbouwkundige kwaliteiten in en rond het terrein van de Veenkamp.

- Rode pijlen: zichtlijnen/wegenstructuren die het terrein koppelen aan de wijk Kerschoten
- Zwarte lijnen: oriëntatie schijfvormige gebouwen in open verkaveling
- Sterren: markante hoogbouwaccenten/landmarks
- Lichtgroen: tuinaanleg
- Donkergroen: bomenrand landgoed De Veenkamp als decor voor het complex
- Blauw: vijver en beek (Leigraaf)

(kaartje gemeente Apeldoorn, bewerkt door MAB)

6 LITERATUUR EN BRONNEN

- Bouwtekeningen en bouwcorrespondentie in gemeentearchief Apeldoorn (CODA)
- Bejaardencentrum “De Veenkamp” te Apeldoorn, in: *Bouwkundig Weekblad*, 81 (1963), 18, p. 318-322
- De Veenkamp, brede en open allure van Rotterdamse architectengroep, in: *Nieuwe Apeldoornse Courant* 31 augustus 1961
- “De Veenkamp” vanochtend officieel geopend, in: *Nieuwe Apeldoornse Courant* 2 mei 1962
- Diddens, H., Kerschoten. *Wederopbouw in Apeldoorn. Een project van architect David Zuiderhoek*, Apeldoorn 2006 (serie Wijk in Beeld)
- Fledderus, R.H., Het “Huis in de Duinen” te Zandvoort: ir. W. van Tijen B.N.A. en M. Boom, architecten, in: *Bouwkundig Weekblad*, 1956, p. 201-209
- Frank, C.J. e.a., *Apeldoorn. Architectuur en stedenbouw 1850-1940*, Zwolle/ Apeldoorn 1997, p. 42
- Het “Huis in de Duinen” te Zandvoort: architecten Van Tijen en Maaskant, medewerker M. Boom, in: *Forum: maandblad voor architectuur en gebonden kunst*, 13 (1958), p. 166-174
- Idsinga, F. & Schilt, J., *Architect W. van Tijen 1894-1974. ‘Ik ben een rationalist, maar er is meer op de wereld ...’*, Den Haag 1987
- Loeff, K, Meijel, L. van, en Opmeer, P, *Bejaardentehuizen. Categorieaal onderzoek wederopbouw 1940-1965*, in opdracht van het projectteam Wederopbouw van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2005
- Ir. E. Doorn metselt “eerste” steen voor het centrum “De Veenkamp”, in: *Nieuwe Apeldoornse Courant* 18 december 1959
- Tijen, W. van, *Een boekenkast opgeruimd*, z.p. 1970
- Ibid., ... want men heeft u toch nodig, ook al gelooft men dat nauwelijks, in: *Bouw*, 28 (1973), 11, p. 347-350